

ANALECTA
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

Institute of Archaeology Rzeszów University

RZESZÓW 2012

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

Rzeszów 2012

Editor

Sławomir Kadrow
slawekkadrow@gmail.com

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek
magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editor

Andrzej Rozwałka

Editorial Council

Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb

Volume reviewers

Dr. Mikola Kryvaltsevich – Institute of History,
National Academy of Sciences, Minsk, Belarus
Prof. Jerzy Piekalski – Institute of Archaeology, Wrocław University, Wrocław, Poland
Prof. Włodzimierz Rączkowski – Institute of Prehistory,
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Prof. Petr Sommer – Institute of Archaeology,
Academy of Sciences of CR, Prague, Czech Republic

English proofreading

Dave Cowley

Photo on the cover

Reconstruction of the layout of the dense housing in phase 5
(junction of Dominikańska and Jezuicka Streets in Lublin)
D. Bednarski and J. Tkaczyk

Cover Design

Piotr Wislocki (Mitel)

ISSN 2084-4409

Typesetting and Printing

Mitel

The publications was financed by the
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Hoffmanowej 8 Street, 35-016 Rzeszów, Poland
e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl
Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Editorial / Od Redakcji	9/10
--------------------------------------	------

Articles / Artykuły

Andrzej Rozwałka

Archaeology in a town, a town in archaeology. Selected issues of archaeological research of historical towns	13
--	----

Archeologia w mieście, miasto w archeologii. Wybrane zagadnienia badań archeologicznych w miastach historycznych	20
--	----

Anna Zalewska

The city as a "promise of ever new discoveries" in the context of <i>re-socialized</i> archaeology and through the prism of <i>second degree</i> archaeology	25
--	----

Miasto jako „obietnica zawsze nowych odkryć” w kontekście archeologii postrzeganej jako dyscyplina skazana na re-socjalizację i z perspektywy archeologii drugiego stopnia	49
--	----

Jan Frolík

Archaeological examination of medieval towns in Bohemia (An overview by an archaeologist)	67
---	----

Badania archeologiczne średniowiecznych miast w Czechach (spojzienie archeologa)	95
--	----

Milan Sýkora

The transformation of the town Chomutov, its command post, fortifications and castle in the Middle Ages and the early Modern period	111
---	-----

Przemiany miasta Chomutova, komendy, fortyfikacji oraz zamku w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych	164
---	-----

Emil Zaitz

The settlement of Kraków before the settlement charter	187
--	-----

Przedlokacyjne osadnictwo na terenie Krakowa	244
--	-----

Zbigniew Pianowski

Some remarks on early medieval churches in Kraków	271
---	-----

Uwagi na temat wczesnośredniowiecznych kościołów aglomeracji krakowskiej	290
--	-----

Jolanta Rodzoś

- The geographical foundations of cultural identity in contemporary Lublin 305
- Geograficzne podstawy tożsamości kulturowej współczesnego Lublina 322

Jacek Tkaczyk

- Building plots under the Old Theatre in Lublin: an example of late medieval and modern building development 333
- Analiza rozwoju zabudowy miejskiej w późnym średniowieczu i nowożytności na przykładzie parcel pod Teatrem Starym w Lublinie 355

Tomasz Dzieńkowski

- Das mittelalterliche Chełm im Lichte archäologischer Quellen 371
- Średniowieczny ośrodek chełmski w świetle źródeł archeologicznych 434

Paweł Lis, Katarzyna Pisarek

- The urban development of Kazimierz Dolny in the Middle Ages from documentary and archaeological sources 459
- Rozwój przestrzeni miejskiej Kazimierza Dolnego w średniowieczu w świetle źródeł pisanych i źródeł archeologicznych 483

Marek Florek

- Rudnik on the San: spatial arrangement and changes in town topography from the mid-sixteenth to late nineteenth century 497
- Rudnik nad Sanem. Układ przestrzenny i przemiany topografii miasta od połowy XVI do końca XIX wieku 519

Rafał Niedźwiadek

- The historical development of Końskowola 531
- Kształtowanie przestrzeni miejskiej w Końskowoli 565

Tomasz Mazecki, Marta Woźniak

- Franziskanerinnen im Stadtraum von Zamość im 17. Jh., im Lichte der archäologisch- historisch- kartographischen Forschungen 585
- Franciszki w przestrzeni miejskiej XVII-wiecznego Zamościa w świetle badań archeologiczno-historyczno-kartograficznych 601

Reviews / Recenzje**Tadeusz Malinowski**

- (rec.): Alina Jaszewska (red.): Wicina. Katalog zabytków metalowych 611

Chronicle / Kronika

**The 80th birthday celebration of Jadwiga Teodorowicz-Czerpińska
80 rocznica urodzin Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej**

Grażyna Michalska, Jacek Studziński

Mrs Jadzia – that sounds proud! 623

Pani Jadzia – to brzmi dumnie! 630

Jan Gurba

An interview of Jadwiga Teodorowicz- Czerpińska by Dr Jan Gurba 633

Wywiad doc. Jana Gurby z Jubilatką – Jadwigą Teodorowicz-Czerepińską 637

Editorial

The seventh volume of this periodical develops two trends seen in a number of earlier volumes of *Analecta Archaeologica Ressorviena*. One trend is to focus on themes and this volume, entitled *Archaeology in a town, a town in archaeology*, addresses the archaeology of medieval and early modern towns. This theme originated at the conference “Towns of Lublin Land in the Middle Ages and Early Modern period. Problems and Research Perspectives“, which was held at MCSU in Lublin, 6–7 December 2007. Our volume presents this topic in a broader geographical context.

The second trend is the attempt to reflect the problems of urban archaeology as a subject of interdisciplinary studies. The predominant archaeological perspective is complemented by articles reflecting on the theory of archaeology of “the second degree”, cultural anthropology, geography, history and urban planning.

This volume also contains contributions celebrating the 80th birthday of eminent art historian Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska, a researcher of urban planning and the urbanisation of Podkarpacie and Lublin areas.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

Od Redakcji

Siódmy tom naszego pisma kontynuuje dwie tendencje, których początki widoczne są w kilku poprzednio wydanych tomach *Analecta Archaeologica Ressoviensia*. Jedną z nich jest skupianie się na wybranych zagadnieniach tematycznych. Niniejszy tom zatytułowany *Archaeology in a town, a town in archaeology* koncentruje się na archeologii miast średniowiecznych i wczesnonowożytnych. Idea ta narodziła się na konferencji „Miasta Lubelszczyzny w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym. Problemy i perspektywy badawcze”, która odbyła się na UMCS w Lublinie w dniach 6–7 grudnia 2007 r. W naszym tomie nadano jej szerszy terytorialnie wymiar.

Druga ze wspomnianych tendencji przejawia się w próbie odzwierciedlenia problemów archeologii miasta jako przedmiotu studiów interdyscyplinarnych. Dominująca perspektywa archeologiczna uzupełniona jest w publikowanych artykułach o refleksje z zakresu teorii archeologii „drugiego stopnia”, antropologii kulturowej, geografii, historii i urbanistyki.

Tom zawiera również część kronikarską poświęconą jubileuszowi 80-lecia urodzin wybitnej historyk sztuki Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej, badaczki urbanistyki i urbanizacji terenów Podkarpacia i Lubelszczyzny.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

ARTICLES / ARTYKUŁY

Paweł Lis*, Katarzyna Pisarek**

The urban development of Kazimierz Dolny in the Middle Ages from documentary and archaeological sources

ABSTRACT

P. Lis, K. Pisarek (2012), The urban development of Kazimierz Dolny in the Middle Ages from documentary and archaeological sources. *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 7, 459–496

Medieval settlement in Kazimierz Dolny, a property of the prince, was originated in the middle of the thirteenth century after disappearance of the nunnery of Kazimierz, located on the hill where the castle was built later. On Góra Wietrzna (Windy Hill), after the transfer of 'Skowieszyn key' to monastery in Zwierzyniec, there was a Norbertine settlement. The prince's settlement Kazimierz had a convenient location near the crossing of Vistula and Grodarz rivers, on a place safe from flooding. On the slope of the hill there could have been a post-monastic church, which presumably was soon converted into the parish church, and at the top was the tower, which guarded the crossing and was the seat of the prince of the settlement.

Key words: Kazimierz Dolny, Skowieszyn, Wietrzna Góra, „Skowieszyn key”, prince's settlement

Received: 20.03.2012; Revised: 22.08.2012; Accepted: 22.12.2012

The origins of Kazimierz Dolny, one of the oldest towns in the Lublin region, remains hypothetical despite the extensive literature on the subject. The reasons for this lie not only in the small number of medieval written sources, but also the diverse and contradictory information the sources contain. Also there have not been any systematic extensive excavations in Kazimierz Dolny, which might have helped to answer research questions. Before moving to discussion of the development of the medieval town on the basis of excavations, we will briefly discuss theses on the origins of Kazimierz from written sources (this paper is partly based on a chapter of a doctoral thesis written at Catholic University of Lublin; Pisarek-Małyszczek 2005, 240–359).

The name “Kazimierz” appears in written sources for the first time in the “Roczniki kapituły poznańskiej” in 1249 – “*prepositus dominarum de Kazimirz*” (Kürbis 1962, 27). The next records, indi-

* Katedra Archeologii Polski, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Aleje Racławickie 14, 20-950 Lublin; kpisarek@kul.lublin.pl

** Muzeum Nadwiślańskie, ul. Podzamcze 20, 24-120 Kazimierz Dolny, Poland; pawel.lis@kazimierz-muzeum.pl

rectly related to Kazimierz, but referring precisely to the so-called “Skowieszyn estate” date from 1254 [(Piekosiński 1874, 53), 1256 (Bartoszewicz 1858, 71), and 1286 (Kuraś 1962, 18) [1287 (Bartoszewicz 1858, 149, this is the same document later issued by S. Kuraś, see Kuraś 1962, 18)].

All these records are from the documents of Bolesław the Chaste and Leszek the Black. Skowieszyn, otherwise known as Wietrzna Góra (Windy Mountain), is mentioned there. Along with several other places, it formed an “estate” in the Lublin area belonging to the monastery of Norbertines from Zwierzyniec near Kraków.

According to these documents Skowieszyn and Wietrzna Góra are two names for the same settlement. “*Skowiszin, Vetrna gora dicta*” can therefore be interpreted as part of Skowieszyn named Wietrzna Góra. Apart from that, there were other parts of the settlement (settlement complex) that were not included in the “Skowieszyn estate”. Interestingly, the name “Kazimierz” does not appear in these documents, although it had been mentioned in sources only five years earlier (in Bolesław’s document). “Kazimierz” appears for the second time in 1325 (Ptaśnik 1913, 171). The situation is somewhat complicated by information from Jan Długosz, who treated Skowieszyn and Wietrzna Góra as separate settlements (Przeździecki 1864, 59, 71). Comparison of these sources shows that the name “Kazimierz” appears as the seat of the monastery in the oldest written sources, only to disappear for a period of several years. It appeared once again as the name of a parish in the thirties of fourteenth century. In addition, owing to “*Liber Beneficiorum*” we learn that in a place called Wietrzna Góra the town of Kazimierz with a castle was founded on the initiative of King Casimir the Great. On the other hand from much earlier documents we know that in the middle of the thirteenth century the name “Wietrzna Góra” applied to a different place, namely Skowieszyn. Most researchers have decided that the names of Kazimierz – Skowieszyn – Wietrzna Góra apply to one settlement or settlement complex (for a summary of these views see Pisarek-Małysek 2005, 453–463). Why then, in the oldest written source (the “*Rocznik kapituły poznańskiej*”) of 1249, and in the Bolesław document of 1254, did these names not occur together (these sources are separated by only five years)? We do not agree with the hypothesis of Henryk Rutkowski, who claims that the name of the village

[Skowieszyn – Wietrzna Góra] had long been established and widely used, and therefore it was included in the princely privileges, while the Poznań record, which had no legal status, used a new name [Kazimierz] (Rutkowski 1965, 10–13). If the name “Kazimierz” was associated with Kazimierz Sprawiedliwy (Casimir the Just) who supposedly founded a nunnery in his village, it seems implausible that it was omitted from the legal document issued by Bolesław, the grandson of Casimir. On the contrary, if the name “Kazimierz” was used interchangeably with “Skowieszyn” and “Wietrzna Góra”, due to its importance it should have quickly displaced the two secondary names. Therefore, one can propose a thesis that Kazimierz and Skowieszyn, also known as Wietrzna Góra (or a part of Skowieszyn called Wietrzna Góra) are names of separate settlements. In 1249 in the valley of the Grodarz River there was a settlement called Kazimierz (or a part of Skowieszyn called Kazimierz), in which there was a nunnery, part of a property extending more widely. However, in a record of 1254 the settlement Skowieszyn – Wietrzna Góra is mentioned, which along with several other places (Wojczyn, Rzeczyca, Krępa, Jaworzec) formed the so-called “Skowieszyn estate”. At that time it was already owned by the Norbertine monastery from Zwierzyniec near Kraków. At this point, Długosz’s source becomes problematic. However, the “*Liber Beneficiorum*” was written over two hundred years after the above mentioned records, so the historian could have confused the names and applied the name Wietrzna Góra to Kazimierz. Długosz knew that the name Skowieszyn continued to function and applied to the settlement extending up the Grodarz. He also knew the name of Wietrzna Góra, which included the settlement areas on the Vistula River. Not finding the name Kazimierz in available sources written before 1300, he decided that the name Wietrzna Góra was the original name of Kazimierz. In this way, he split the names “*Skowiszin, Vetrna gora dicta*”. This means a “cluster of names” and probably explains the name of Wietrzna Góra as a description of the hill with the Franciscan (Reformed Reverends) monastery which survived in sources from the seventeenth century (in 1682 a field was mentioned “*przy Kazimierzu na górze Wietrsznej zwaney, za Klasztorem Wielebnych Oyców Reformatów*”; in English “*by Kazimierz on a hill called Windy behind the Monastery of the Reformed Reverends*”, see: Akta Miasta, 213; Akta Miasta, 653), the eighteenth century (“*młyn wietrzny na górze zwanej*

Wietrzna”; in English “*windmill on a hill called Windy*”, see: Pracownia Atlasu; a record about *Wietrzna Góra* is held in the Directory of extracts: File extracts from eighteenth century Lublin voivodeship, compiled before World War II in the Atlas Laboratory of the Institute of History PAN; the files were destroyed during the World War II) and the nineteenth century (Parafianowicz 1976, 5). According to Kazimierz Parafianowicz, in the first half of the nineteenth century there was a huge windmill on the *Wietrzna Góra*, and the foot of the hill was associated with a cemetery where the victims of epidemic, which broke out in *Kazimierz Dolny* in the early eighteenth century, were buried. In the researcher’s opinion, the name could be linked with these objects (see Parafianowicz 1976, 5).

The settlement of the *Kazimierz* area in the second half of the thirteenth century looks like a system of two settlements placed on two hills on either side of a basin at the mouth of the *Grodarz*. The name “*Grodarz*” is very old and might have been derived from the word “*grodza*” meaning “*granica*” (in English “*border*”) (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 153). Perhaps the *Grodarz* owes its name to the fact that the river once separated two settlements? Before the middle of the thirteenth century both settlements belonged to the local convent, probably the Norbertines. The settlement at *Wietrzna Góra* (or *Skowieszyn* called “*Wietrzna Góra*”) was passed to another convent of the Norbertines from *Zwierzyniec* after the fall of the convent between 1249 and 1254, and the settlement by the castle hill (*Skowieszyn* called “*Kazimierz*”) became the property of a prince. On the slope of the hill there was a post-monastic church, and on the top of it a tower was built. It is worth noticing that according to *Długosz* the term “*Skowieszyn – Wietrzna Góra*” included places extending to *Rzeczyca*. Under the same name of “*Skowieszyn*” *Długosz* wrote about *Skowieszyn* and its chapel, formerly operated by the Norbertines, which existed there until the eighteenth century. As the memory of a nunnery in *Kazimierz* did not survive to *Długosz*’s times, the chronicler attributed the endowment of the *Skowieszyn* estate to the monastery in *Zwierzyniec* to *Casimir the Just*. In fact *Bolesław the Chaste* was the donor. The division between the two parts of *Skowieszyn*, previously coinciding approximately with the *Grodarz* River, did not exist in the fourteenth century which enabled the chronicler to extend the name of *Wietrzna Góra*.

Another issue related to the settlement in Kazimierz are the origins of the parish in Kazimierz Dolny. Without going too deeply into the very complex issues associated with various sources (on this subject see Pisarek-Małyszek 2005, 260, 262–266), we can hypothesize the existence of a church at a nunnery documented in 1249. That church of St John the Baptist, which was situated near or on the slope of the hill, probably belonged to the parish of Kazimierz. The regular parish probably came in to being after 1250, in the royal domain. Architectural studies of the parish church of Kazimierz by Tadeusz Michalak have shown that it could date as early as the fourteenth century (Michalak 1997, 19–21; Michalak 1999, 21). Perhaps the brick church was built in place of an older, wooden building. It is interesting that the Kazimierz church rector mentioned about 1325 was also a prebendary of St Trinity chapel in Lublin (Ptaśnik 1913, 171). This mention may thus further confirm the regal patronage of the Kazimierz church.

Like the beginnings of settlement in Kazimierz, it is also difficult to determine the moment of the transformation of the settlement into an urban area. Indeed, it is virtually impossible to reconstruct phases of development of the medieval town on the basis of written sources. We are also unable to determine the direct causes of the rise of the urban centre. We can only assume that its situation near important transport routes and by a very important crossing of the Vistula River (Fig. 1) had a huge impact on its origins and further development. It is possible that the concentrations of archaeological settlement points dating to the eleventh – thirteenth centuries along the Bystra River (Fig. 2), may prove the existence of a local road already at that time, which became (in the next century) the international section of the trail. Kazimierz Dolny – Wojszyn may have conducted the Vistula River crossing and collected duties. In a list of duties dated 1350, the Kazimierz duty was determined as “*thelonea antiqua (...) in Kazemir (...)*” (Maleczyński 1926, 14, 198; Wąsowiczówna 1957, 450–451), implying that it must have been in place for a long time, since it was already regarded as ancient in the mid-fourteenth century. The tower guarding the old transport route and the related Kazimierz crossing was certainly a secular foundation (by the monarch), and probably owing to a princely protection a small settlement located by the Vistula River crossing slowly began to take the character of an urban centre. It is worth noting that

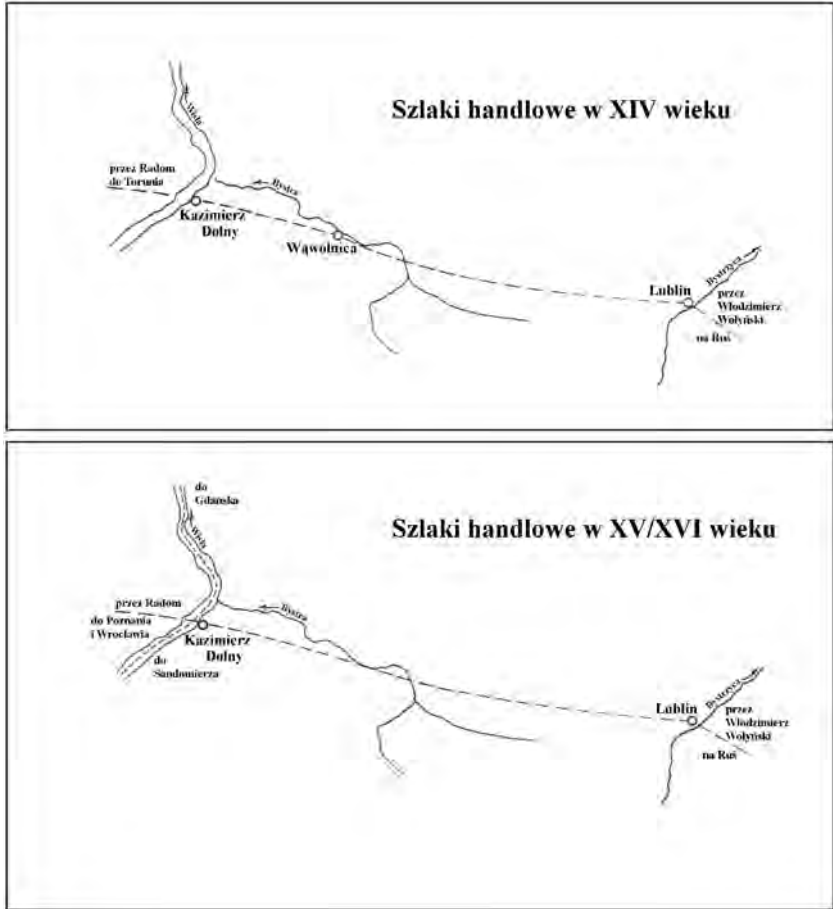

Fig. 1. XIV–XVI century routes near Kazimierz Dolny (Fig. W. Zieliński)
Ryc. 1. Szlaki komunikacyjne z XIV–XVI wieku prowadzące przez Kazimierz Dolny (rys. W. Zieliński)

similar towers – keeps occurred in the twelfth – fourteenth centuries occurred in Lower Austria, Bohemia, Moravia and present-day Slovakia, as well as in Silesia and Lesser Poland (Teodorowicz-Czerepińska 1987, 4–6; Teodorowicz-Czerepińska 1981, 19; Rutkowski 1965:14). Teodorowicz-Czerepińska compared the tower in Kazimierz Dolny to the similar (according to her) cylindrical towers built at the tolls in Rytró and Czchów in Małopolska (Teodorowicz-Czerepińska 1971, 26–27). They were situated mostly at strategic points, such as transport and trade routes and at crossings. An older origin of the tower is suggested by thirteenth century pottery found in secondary layers ex-

cavated in trenches near Kazimierz castle, but most likely the ceramics are in a slopewash deposit from the area near the tower and do not help date it (see Supryn 1976, 106). Indeed, the origins of the tower may lie in a date range from about the mid-thirteenth century to the beginning of the fourteenth. It was built and maintained as a royal watchtower. The puzzle considering this construction is linked with the questions about the history of the “Skowieszyn estate” and the oldest settlement in Kazimierz Dolny. The Kazimierz-Wojszyn crossing should likely be associated with the existence of the local road mentioned above, which was transformed into a section of the “East-West” route (mentioned in 1349), leading among others “*per Kazimiriam et per Vam [ve]lac(zam), necnon per Lublin (...)*” and connecting Volodymyr-Volynsky with Toruń (Kuraś, Sułkowska-Kuraś 1969, 87). It is worth mentioning that the privilege in 1349 was granted by Casimir the Great (Kuraś, Sułkowska-Kuraś 1969, 87). Therefore, it can be assumed that the ruler, in order to accelerate the rise of urban centres, designed this important route through these towns. Urban settlements lying along a trade route had better chances of development as they participated in long-distance trade, while the settlements away from major routes did not often achieve the status of major cities.

Most of the available written sources on the urban origins of Kazimierz Dolny come from Długosz. He provides the mention of Wietrzna Góra (the Windy Mountain), and the information that the town was founded on the initiative of Casimir the Great, together with a parish church and castle (Długosz 1864, 59, 71). On the basis of the chronicler’s record, it can be stated that Kazimierz was founded during the reign of the last Piast. However, it is necessary to remember that in this case it was not a foundation of a new urban settlement by Casimir the Great, but rather that it was granted founding (location) charters which regulated the “life” of the town. In the Middle Ages, the location often did not mean the creation of a new city, and thus the life of the town characterized primarily, but not exclusively, by craft workers and trade. Most of all, it was a very important step in the development of an urban centre, encouraging an awareness amongst the inhabitants of their relationships with their own town (Kłoczowski 1965, 50). It should also be noted that it was Casimir the Great who deprived the Norbertines (from Zwierzyniec) of the “Skowieszyn estate” (Pisarek-Małyszek 2005, 259–260). Annexed settlements, along with Kazimierz Dolny,

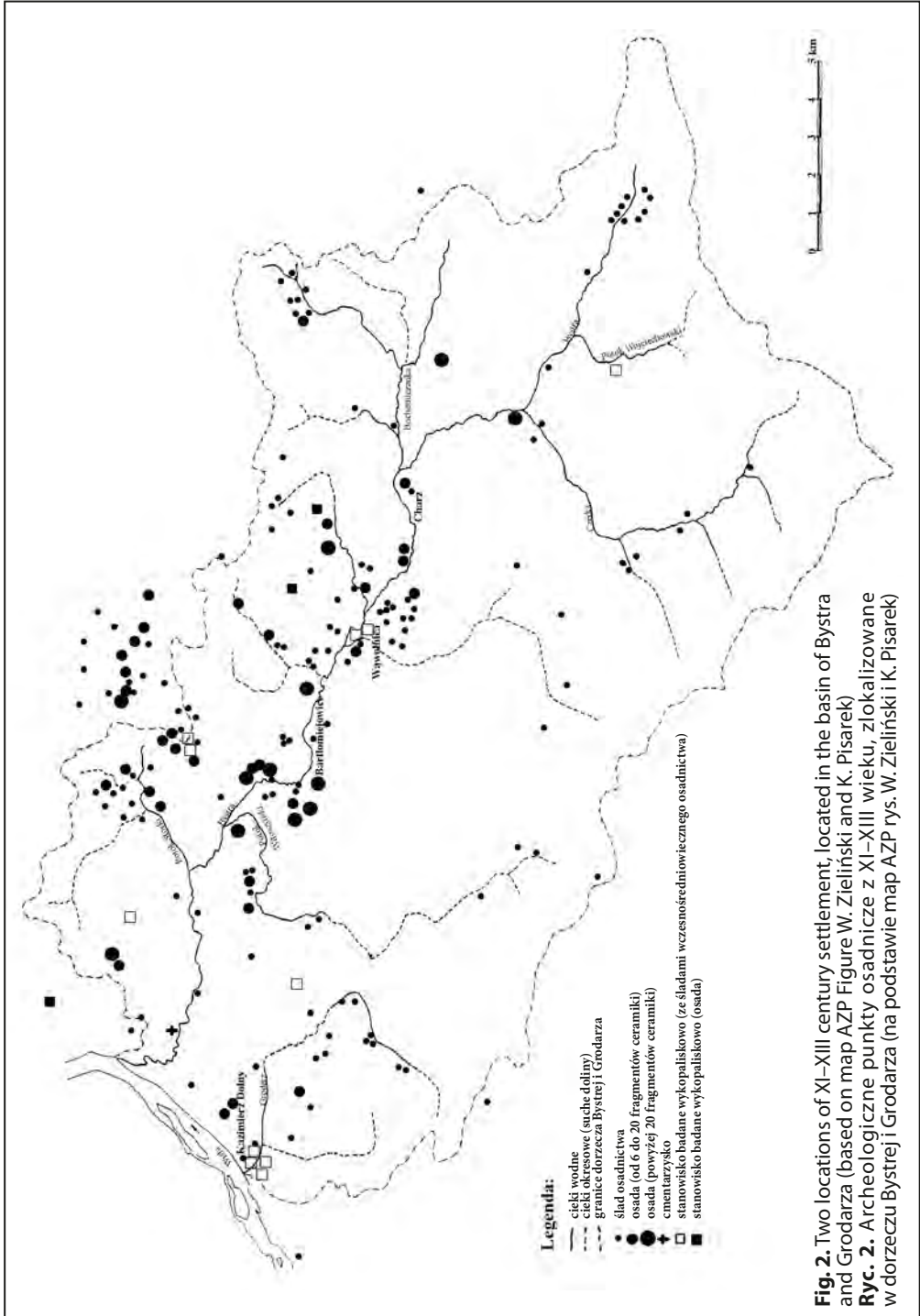

Fig. 2. Two locations of XI–XIII century settlement, located in the basin of Bystra and Grodarza [based on map AZP Figure W. Zieliński and K. Pisarek]
Ryc. 2. Archeologiczne punkty osadnicze z XI–XIII wieku, zlokalizowane w dorzeczju Bystrej i Grodarza (na podstawie map AZP rys. W. Zieliński i K. Pisarek)

provided the basis for a royal estate in the town. On the evidence of the above mentioned records and the results of excavations at the castle, we can confirm the opinion of other scholars who have dealt with the history of Kazimierz Dolny that the most likely author of the legal basis for the function of an urban centre in Kazimierz Dolny and its further development, and the investment at the castle hill, was Casimir the Great. This is certainly the view of many researchers (Kuraś 1971, 181; Berdecka 1982, 23; Kiryk 1975, 133; 1990, 18; Szczygieł 1983/1984, 192–193; 1990, 43; Wyrozumski 1980, 369; Zaremska 1973, 722), and while some of them even define an approximate date for the location of Kazimierz Dolny, we do not know where this information comes from for town location before 1340 (Samsonowicz 1980, 343), the location in 1348 (Samsonowicz, Bogucka 1986, 87) or 1334 (Seroka 2002, 42).

In discussing the legal location of Kazimierz Dolny, we cannot ignore the problem related to the puzzle of a Władysław Jagiełło document, published in 1406 for Kazimierz town. Jerzy Niemojewski (Niemojewski 1935, 169–170), followed by others (Husarski 1953, 16; Rutkowski 1956, 11; 1965, 14–16; Kiryk 1975, 133; Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 175, 186; 1981, 21–24; Szczygieł 1983 / 1984, 192; Zdrójkowski 1986, 249), stated that this record was the first known document granting the charters of Kazimierz Dolny, which transferred the right of the settlement with Polish law into a settlement with German law. There is a consensus in the literature that the document must have been preceded by an earlier piece of legislation, which founded Kazimierz Dolny under Polish law. However, a careful analysis of source materials by R. Szczygieł shows that this view is wrong, and that the document concerned refers to Kazimierz near Kraków. There is a copy of this document in a cartulary of Kazimierz (near Kraków) held in the Jagiellonian Library, which was also published by Piekosiński in the “Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa”, and its confirmation (in 1558) in “Prawa, przywileje i statuty miasta Krakowa” (Szczygieł 1990, 35–43).

The written sources tell us little about the medieval urban centre of Kazimierz Dolny. The lack of a foundation document makes it impossible to recreate the boundaries and extent of the town. Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska made an attempt to reconstruct the original urban layout of Kazimierz, and in her opinion, it covered an area of 100 łans. She also tried to recreate the medieval town borders and de-

fined a number of plots belonging to Kazimierz Dolny (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 22–24). However, it is necessary to point out that Teodorowicz-Czerepińska's conclusions were based on late (seventeenth and eighteenth century) and very late (post nineteenth century) source records (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 22–24), so they may contain a number of errors which, unfortunately, at this stage of study we are unable to verify.

For archaeological research in Kazimierz Dolny (Fig. 3) we are primarily concerned with the results of archaeological watching briefs, or trial and rescue excavations. Due to their nature, they have only suggested solutions to some problems rather than providing full answers to the research questions on the older history of the town so far.

We will start the presentation of these findings by discussing the results of work in the two most crucial locations (in our opinion) for understanding the beginning of Kazimierz Dolny, namely on the castle hill and on Wietrzna Góra (the Windy Hill – where the Franciscans monastery was situated). In the case of the castle hill, the excavations were conducted in 1971 and 1973–1974 (Kutyłowski 1975, 1–2; Supryn 1976, 106–108) and established that the castle was built during the reign of Casimir the Great on land that had not been previously settled (for detailed discussion of the excavations at the castle Kazimierz see: Pisarek-Małyszek, 2005, 180–186). However, evidence of much older settlement has been observed at the tower, situated slightly above the castle, so the chronology of occupation can be extended to at least the thirteenth century. In addition, slopewash deposits around the lower castle contained fragments of thirteenth century pottery, which probably came from the vicinity of the tower. At this stage of the study we may only speculate that the nunnery mentioned in written sources only once in 1249 was situated at the site of the present parish church in Kazimierz, or nearby. There have not been any extensive archaeological investigations around the parish church that would allow us to verify this hypothesis. However, as for the tower – keep, the development of the settlement should be attributed to the period after the fall of Kazimierz monastery in the middle of the thirteenth century, and its acquisition by the prince.

For the second place of our interests, Wietrzna Góra, there are different issues. In 1981 Stanisława Hoczyk carried out excavations around the monastery church (Hoczyk-Siwkova *et al.* 1981, 1). It should be

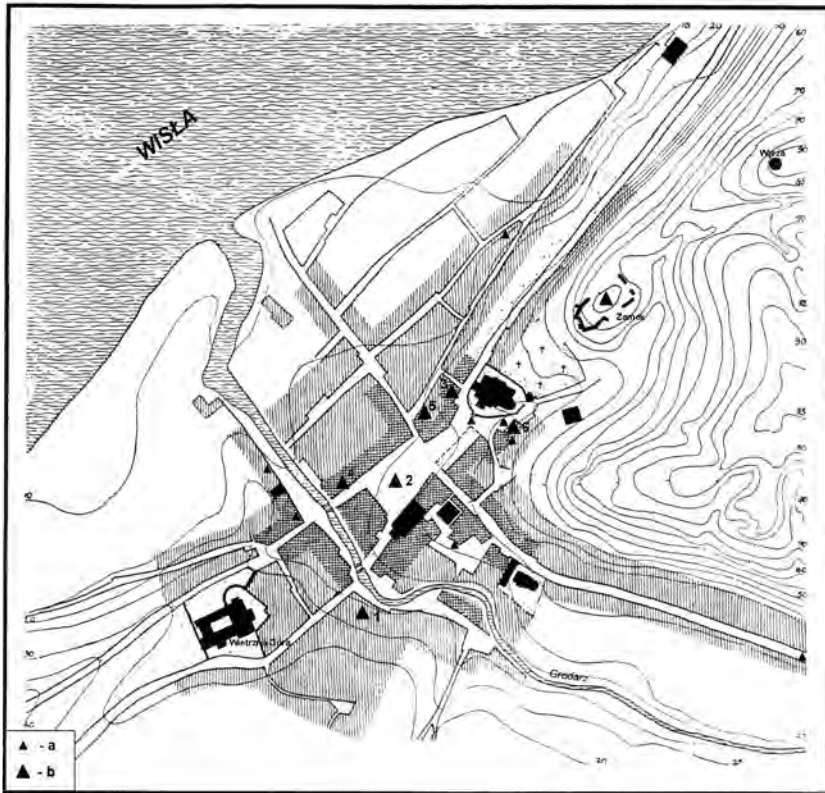

Fig. 3. Plan of Kazimierz Dolny (arr. Ministry of Public Works 1921–1922) with marked settlement points of the Middle Ages (arr. P. Lis): a – points with settlement traces (single finds of movable monuments) b – points of objects (stratification, buildings, walls)
Ryc. 3. Plan Kazimierza Dolnego (opr. Ministerstwo Robót Publicznych 1921–1922) z naniesionymi punktami osadniczymi z okresu średniowiecza (opr. P. Lis): a – punkty ze śladami osadniczymi (pojedyncze znaleziska zabytków ruchomych); b – punkty z obiektami (nawarstwienia, obiekty, mury)

immediately noted that these excavations were only limited sondages, and trenches were dug only near the eastern wall of the chapel of St Roch. These works found that the foundations of the monastery church discovered in two trenches are younger and they were built on an older wall uncovered there. However, a more precise chronology for this wall was not established (Hoczyk-Siwkova *et al.* 1981, 2). On the other hand, such poor archaeological evidence should not lead to the rejection of a hypothesis linking the origins of Kazimierz to this hill (as for the settlement Skowieszyn – Góra attached partly by Casimir the Great). First of all, the excavations were small scale, and only one

was dug along the church walls, so it is difficult to know what might have been discovered in excavations of a larger area. Moreover, it is worth mentioning that the north-eastern slope of the hill was studied in the course of excavations in 1991. These uncovered traces of early medieval settlement (at Nadrzeczna street 16), which is likely to be associated with the occupation of the hill and the surrounding area in this period.

Archaeological research conducted in Kazimierz Dolny has provided evidence of settlement layers of the early and late medieval periods.

1. Kazimierz Dolny – 16 Nadrzeczna street

During rescue excavations on the plot at 16 Nadrzeczna street by Andrzej Rozwałka in 1991–1992 (Rozwałka 1992, 1–4; Rozwałka 1993, 24–28) early medieval settlement levels were discovered. These consisted of a layer of dark brown, almost black, soil containing single pieces of charcoal (Fig. 4). The thickness of the accumulated layer was up to 1 m. It produced a small assemblage of ceramics dating across a wide range from the seventh – eighth to the thirteenth centuries (Rozwałka 1992, 1; Rozwałka *et al.* 1992, 1; Supryn 2000, 79). It is worth mentioning that this is the first, and so far the only example, of a primary layer dated back to the Early Middle Ages discovered in Kazimierz Dolny. According to A. Rozwałka, the early Middle Age layer uncovered in Nadrzeczna street may inform about the relationship of the city with the settlement of Wietrzna Góra (Rozwałka 1992, 1).

2. Kazimierz Dolny – the Market Square

Archaeological watching briefs in the course of water supply and sewerage works in Kazimierz Dolny were conducted in 1970–1971 by Andrzej Hunicz, Irena Kutylowska and Maria Supryn. The excavation trenches were in the Market Square and in Zamkowa street (previously: Kosmonautów street), as well as along the following streets: Senatorska, Nadrzeczna, Witkiewicza, Nadwiślańska, Sadowa, Bulwarowa and Puławska (Kutylowska 1972). These discovered tenth – twelfth century remains, but unfortunately these were in secondary sediments, not *in situ*. Probably they are in slopewash deposits from

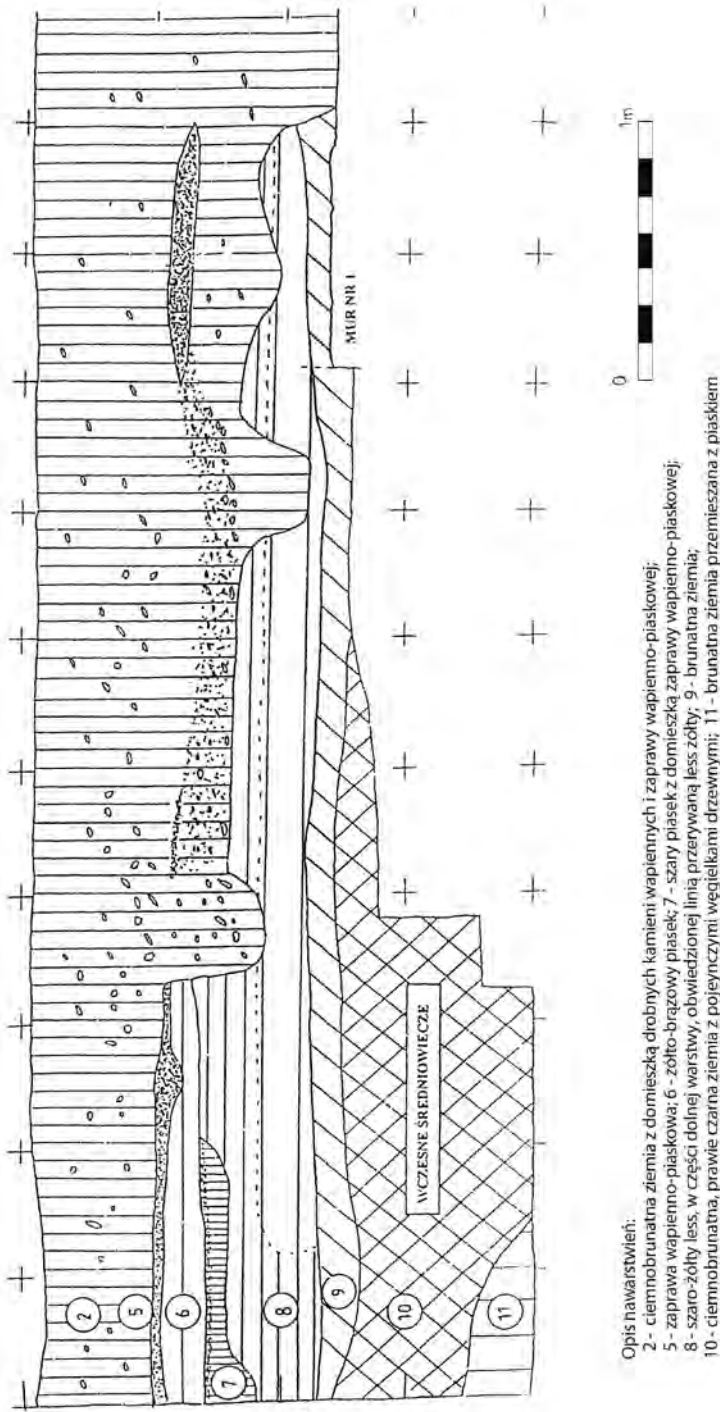

Fig. 4. Profile of the earliest visible layer (No. 10) at Nadrzeczna street 16 (by A. Rozwałka 1992)
Ryc. 4. Profil z widoczną wczesnośredniowieczną warstwą (nr 10) z ul. Nadrzecznej 16 (wg A. Rozwałka 1992)

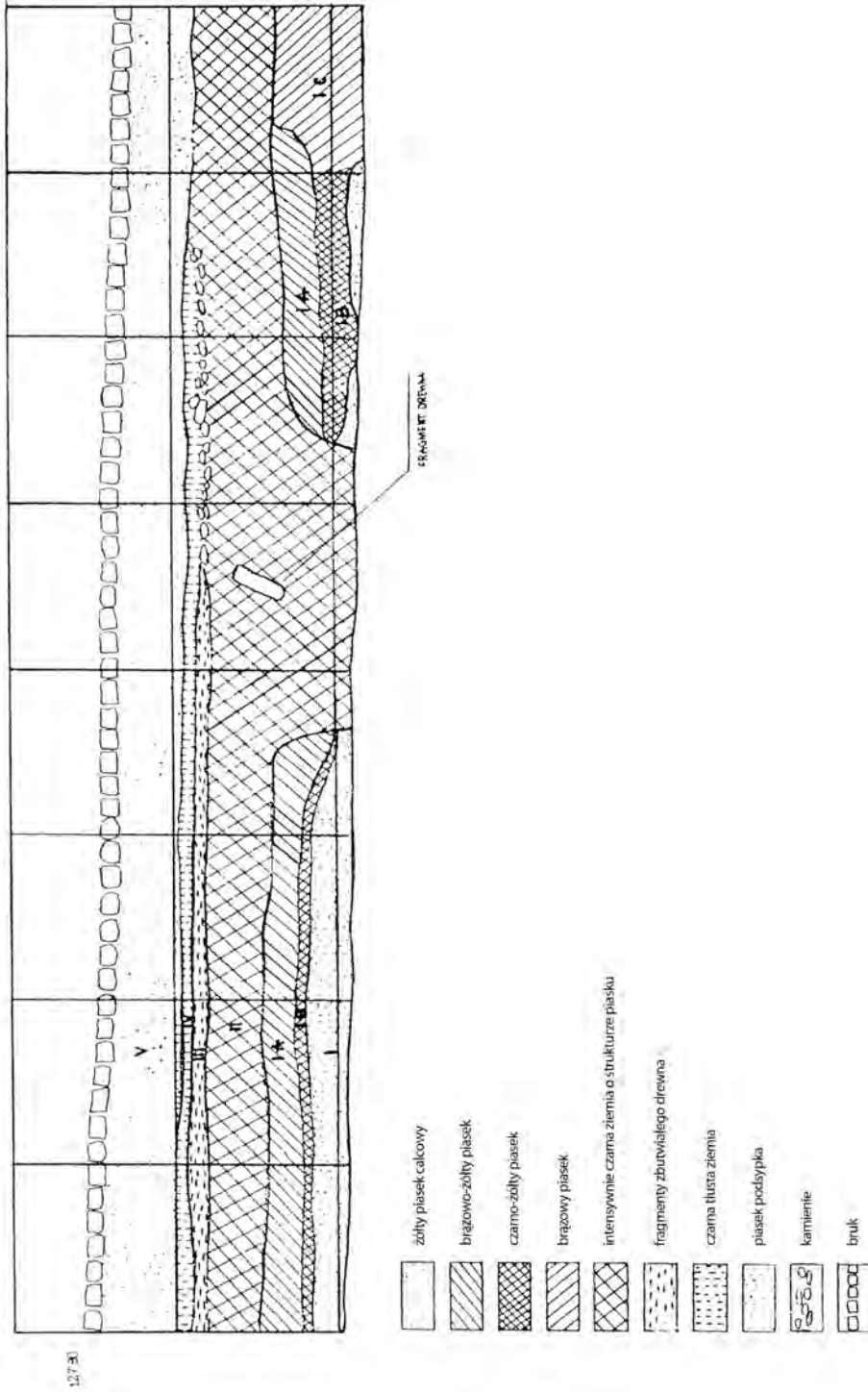

Fig. 5. Profile of the medieval layer at (2) Market (by I. Kutylowska 1972)
Ryc. 5. Profil z widoczną średniowieczną warstwą (nr 2) z Rynku (wg I. Kutylowska 1972)

one of the hills around the market, such as the area near the parish church in Kazimierz (?). In addition, the trenches in the Market Square recorded a fourteenth – fifteenth century layer. To be more precise, layer No. II included vessels and pottery sherds of this date (Fig. 5). The 20 to 35 cm thick layer was black in colour, predominately sandy and containing numerous pieces of charcoal, mainly at the top of the layer (Kutyłowska 1972, 4).

3. Kazimierz Dolny – 3 Market Square

During archaeologically monitored earthworks, a cultural layer among others was uncovered, visible along the entire length of the trench profile, which contained large sherds of fourteenth – fifteenth century pottery (Lis 2000, 2–3).

4. Kazimierz Dolny – the Goldsmithing Museum, 19 Market Square

Archaeological watching briefs were carried out here in 1990 (Supryn 1990), and in 1997–1999 (Mitrus *et al.* 1999). During the later watching brief, mid-thirteenth century pottery sherds were recorded. In addition, one of the layers contained ceramic material (mainly vessel rims) of fourteenth – fifteenth century date. Remains of walls from the fifteenth century were also recorded (Mitrus *et al.* 1999, 21). Additionally, the earlier watching brief in 1990 recorded a layer of brownish-black soil with decaying wood and sherds of fourteenth – fifteenth century pottery (Supryn 1990, 7–8). In addition, it was possible to identify from features and different depths of deposit pottery sherds of fourteenth – fifteenth / sixteenth century date (Supryn 1990, 13). The excavations uncovered the remains of a wall dating to the fifteenth – sixteenth century (Supryn 1990, 20). The researchers assumed that the layers containing the artefacts and the remains of the wall were associated with the location of Kazimierz Dolny in 1406 (Supryn 1990, 19; Mitrus *et al.* 1999, 23). However, in light of the findings of Ryszard Szczygieł, considering the document from 1406, this hypothesis should be rejected. It would seem that these findings simply reflect the expansion of medieval city, which was located in the fourteenth century.

5. Kazimierz Dolny – the building at 2 Podzamcze street

One of the layers from the supervised excavation (layer thickness of 0.30–0.40 m), which was formed of dark grey soil with numerous fragments of wood, lumps of burnt clay, pieces of limestone, crushed bricks and lime mortar, produced a few sherds of fourteenth – fifteenth century pottery (Supryn 1990, 1, 4). On this basis, the deposit was identified as the oldest level of occupation in the trench, dating to the chronological period mentioned above (Supryn 1990, 4). In addition, the remains of a wooden surface were discovered, probably of sixteenth – seventeenth century date, and interpreted as the remains of a road, presumably leading to the crossing of the Vistula River (Supryn 1990, 8).

6. Kazimierz Dolny – the former parish bell tower, Zamkowa street 2

Three layers recorded during archaeological excavations produced sherds of fourteenth – fifteenth century pottery (Matyaszewski 1985, 4, 6). In addition, within the lower storey of the bell tower, remains of at least two rooms were recorded, which are preliminarily dated to the fourteenth – fifteenth centuries (so-called the first phase of the bell tower construction). Both chambers were destroyed during the reconstruction of the building in the sixteenth century (Matyaszewski 1985, 9).

In Kazimierz Dolny, apart from the early and late medieval sediments and remains of buildings, individual artefacts (ceramics, tiles and coins) have also been discovered, dating to the period from the thirteenth – fourteenth to the early sixteenth centuries (sites at the following streets: Zamkowa (Kutyłowska 1972, 12–15; Matyaszewski 2001, 18–20; Włodarczyk *et al.* 2003, 5, 7–11; Włodarczyk 2002, 3–5), the Small Market (Włodarczyk 2003, 3–4), Tyszkiewiczza (Hunicz 1976; 1977b, 307), Senatorska (Supryn *et al.* 1983, 10–11, 13, 17–18, 21, 25, 29; Hunicz 1976, 14–15, 18–19, 41, 42; 1977a, 305–306), Nadbrzeżna (Mitrus, Matyaszewski 1994, 10, 11, 16) and Szkolna (Włodarczyk 2003, 4–6; Mitrus 1999, 1, 9).

It is worth noting that some research excavations in Kazimierz Dolny were accompanied by surface prospection of the area. This is the case, for instance, in the vicinity of the castle and the Market Square,

where a large number of stray finds were recorded dating back to the fourteenth – fifteenth centuries (in the Market Square a smaller assemblage of fragments of tenth – twelfth century pottery were found).

Comparing the results of these studies and archaeological watching briefs in Kazimierz Dolny, we note that the oldest evidence of the settlement is near the tower – keep, on the castle hill and in the area across the Grodarz, at the foot of the hill within the monastery (former Wietrzna Góra), where the only primary layer of early medieval date was recorded. Although only a small number of artefacts were recorded at the site, these finds certainly indicate that the origin of the early medieval settlement in Kazimierz Dolny should be seen in these two places. On the other hand, the richest archaeological material, dating to the fourteenth – fifteenth centuries at a time when the medieval town already existed, was recorded on the right side of the Grodarz in the area around the lower castle, at Zamkowa street (near the old parish bell tower) and at the Market Square. Moreover, on the left side of the river there were signs of fourteenth – fifteenth century settlement only at Senatorska and Nadrzeczna streets. Certainly, this discussion is based on very limited archaeological evidence. Most of the evidence, of course, is ceramic material, but as a rule these were single pieces of vessels (up to a dozen groups were rare ceramic fragments) recorded in secondary contexts (only in some cases are there *in situ* fourteenth – fifteenth century finds). Only in two places were the remains of medieval walls encountered (under the old bell tower and at the Goldsmithing Museum). It is worth noting that archaeological monitoring was carried out in other parts of the city, but these did not record evidence of medieval settlement (the documentation is stored in the Archive WUOZ, the comparison of the year 2000 – Supryn 2000, 69–86). Of course, it is striking that there are no larger more spectacular archaeological discoveries in a city with such an old foundation. However, the explanation for this lies in the limited character of the works undertaken. Watching briefs, or archaeological surveys, usually cover small bits of land, usually cannot be extended beyond the plot boundary and therefore do not record objects that are literally adjacent to the excavation supervised (thus the lack of old settlement sites do not really determine that these areas were not really settled in the Middle Ages). In addition, archaeologists are often involved too late, in some cases after earthworks have been carried out and the deposits are al-

ready destroyed. It is also worth noting that the town itself has undergone centuries of processes (fire, damage by invasion, reconstruction and extension), which have led to the damage or destruction of medieval settlement layers. Such is the fragile knowledge base that makes it difficult to reconstruct the spatial extent of the medieval city centre. There have been earlier more or less successful attempts to reconstruct the medieval city. The starting point for discussion of what the medieval urban layout may have looked like is the view presented by Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska. She identified the following stages of spatial development: 1) Wietrzna Góra (Windy Mountain) – the first settlement on the site of the monastery, 2) the construction of the castle with a tower at the Wojszyńska street crossing, 3) a move toward the nietargowej settlement, lying in a place safe from the reach of the Vistula River and Grodarz River on the route from Lublin to the river crossing, and hence the construction of the parish church here at 1325, 4) the establishment of the city under Polish law with the market and the castle in the fourteenth century, 5) the transfer of the Polish law to Magdeburg in 1406 (Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 188; 1981, 25). The urban and architectural past of Kazimierz was also discussed by Marian Makarski (1983), but her hypothesis has been categorically rejected by other researchers (Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 181, 188–189; Goldfinch 1983/1984, 192). Irena Kutylowska showed that Makarski misinterpreted the results of excavations and on this basis, presented a misleading picture of urban development under Casimir (Kutylowska 1987, 275–280). Before we address each element of the Teodorowicz-Czerepińska thesis it is worth reviewing again the results of archaeological research. By analyzing them, we see that in addition to the hill settled in the fourteenth and fifteenth century, the areas of the current market and probably around the parish church were used continuously, producing archaeological deposits. Archaeological sources clearly indicate that the only place where the medieval town square could have been is the site of the current market. It can therefore be assumed that the medieval city developed mainly at the foot of the castle hill and, in and around the present-day market. However, it is not ruled out that the urban settlement also extended across the Grodarz River, where fourteenth – fifteenth century remains have been found (although they come from secondary contexts). Of course, the Teodorowicz-Czerepińska, hypothesis for the market in 1406 should

be rejected. According to the author at the time was aimed lower, regular part of the market. In the opinion of Teodorowicz-Czerepińska these changes were associated with the 1406 legislation, and the transfer of Kazimierz from Polish law to the Magdeburg law. However, as discussed above this paper presents a completely different view and Kazimierz (Casimir) could not be associated with changes in the spatial arrangement of Kazimierz Dolny (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 28–29). Interestingly, R. Szczygieł, who analysed the document of 1406, completely rejected the hypothesis proposed by Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska that there were two stages of spatial development. At the same time, what the author described as the first stage (i.e. in 1406), R. Szczygieł treated as a system of settlement before Poznań Kazimierzowska. Unfortunately, the author did not consider the results of archaeological research conducted in the Market, also has no basis on which it is willing to accept dwuetapowość development of the medieval city centre of Kazimierz Dolny (Szczygieł 1990, 43). Maria Supryn, rejecting the Szczygieł analysis of the 1406 document and the results of archaeological research, considers the hypothesis proposed by Teodorowicz-Czerepińskiej as reliable (Supryn 2000, 71).

It is difficult with present knowledge to determine whether there were indeed all these changes, because, as already noted by Teodorowicz-Czerepińska, fourteenth and fifteenth century cultural layers are present at both the bottom and the top (i.e. at Farze) of the Market, so both must have existed in the Middle Ages. It can therefore be assumed that the Kazimierz market (i.e. both the upper and lower part) was laid out at the same time (fourteenth century), presumably as a result of the foundation of the city, probably by Casimir the Great. So there is not sufficient reason to believe that in the fifteenth century there was a secondary planning out of the urban area.

As for early medieval settlement in Kazimierz Dolny, in the light of our findings it can be assumed that on the disappearance in the middle of the thirteenth century of the nunnery of Kazimierz, identified with the castle hill, it became the property of the prince, and on Wietrzna Góra, after the transfer of 'skowieszyński key' to monastery in Zwierzyniec, there was a Norbertine settlement. The prince's settlement at the castle began in the second half of the thirteenth century. Dating of the well reported K. Myśliński (1968, 339), a similar hypothesis also set A. Berdecka (1982, 23) intensively to develop and gradually take

on the characteristics of an urban settlement. This also stimulated the development of a convenient location, in a place safe from the floods of the Vistula River and Grodarz River and near the crossing. On the slope of the mound there could have been a post-monastic church, which presumably was soon converted into the parish church, and at the top was the tower, which guarded the crossing and was the seat of the prince of the settlement.

References

- Akta miasta. *Akta miasta Kazimierza Dolnego 1555–1882*. Unpublished typescript stored in Archiwum Państwowe in Lublin.
- Bartoszewicz J. (ed.) 1858. *Kodex Dyplomatyczny Polski 3*. Warszawa.
- Berdecka A. 1982. *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333–1337)*. Wrocław.
- Deptuła C. 1968. W sprawie klasztoru norbertańskiego i najstarszej parafii w Skowieszynie – Kazimierz. *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL* 17, 144–146.
- Hoczyk-Siwkowska S. and Augustynek T. (eds.) 1981. *Wyniki badań archeologicznych na Wietrznej Górze wykonanych z ramienia Towarzystwa Przyjaciół Kazimierza oraz Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Kazimierzu Dolnym*. Kazimierz Dolny 1981. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Hunicz A. (ed.) 1976. *Kazimierz Dolny n/Wisłą. Kamienica Celejowska. Dokumentacja z badań archeologicznych, przeprowadzonych na zlecenie Muzeum Kazimierza Dolnego*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków in Lublin.
- Hunicz A. (ed.) 1976. *Kazimierz Dolny. Spichlerz przy ul. Tyszkiewicza 18*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków in Lublin.
- Hunicz A. 1977a. Kazimierz Dolny, woj. lubelskie, Kamienica Celejowska. *Informator Archeologiczny. Badania 1976*, 305–306.
- Hunicz A. 1977b. Kazimierz Dolny, woj. lubelskie, Spichlerz ul. Tyszkiewicza 18. *Informator Archeologiczny. Badania 1976*, 307.
- Husarski W. 1953. *Kazimierz Dolny*. Warszawa.
- Kiryk F. 1975. Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej. *Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP. Prace historyczne* 6, 93–165.
- Kiryk F. 1990. Polityka miejska Kazimierza Wielkiego w Małopolsce, w: *Problemy dziejów i konserwacji miast zabytkowych*. In *Materiały II sympozjum miast kazimierskich w Radomiu i Kazimierzu Dolnym 23–24 września 1988 roku*. Radom–Kazimierz Dolny, 11–22.
- Kłoczowski J. 1965. Lublin po nadaniu prawa miejskiego. In: J. Dobrzański, J. Kłoczowski and J. Mazurkiewicz (eds.), *Dzieje Lublina. Próba syntezy* 1. Lublin, 45–56.

- Księgi miasta Kazimierza. *Księgi miasta Kazimierza: księga wójtowsko-radziecka (1674–1682)*.
- Księgi miasta Kazimierza. *Księgi miasta Kazimierza: księga wójtowsko-radziecka (1676–1699)*.
- Kuraś S. (ed.) 1962. *Zbiór dokumentów małopolskich 1. Dokumenty z lat 1257–1420*. Kraków.
- Kuraś S. 1971. *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*. Wrocław.
- Kuraś S. and Sułkowska-Kuraś I. (eds.). 1969. *Zbiór dokumentów małopolskich 4. Dokumenty z lat 1211–1400*. Kraków.
- Kutyłowska I. (ed.) 1972. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych w 1970 i 1971 roku nad wykopami wodociągowo-kanalizacyjnymi w Kazimierzu Dolnym – na zlecenie Okręgowej Dyrekcji Inwestycji Miejskich w Puławach*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków in Lublin.
- Kutyłowska I. 1987. *Przeszość Kazimierza Dolnego w świetle źródeł archeologicznych*. *Region Lubelski 2*, 275–280.
- Kutyłowski A. 1975. *Kazimierz Dolny, gm. loco. Zamek. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych i dokumentacja rysunkowa*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Kürbis B. (ed.) 1962. *Monumenta Poloniae Historica. Series nova 2 = Pomniki dziejowe Polski. Seria 2. Tom 6: Roczniki Wielkopolskie*. Kraków.
- Lis P. (ed.) 2000. *Kazimierz Dolny, Rynek 3. Nadzory archeologiczne 2000 r. Kazimierz Dolny*. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Makarski M. 1983. *Przeszość Kazimierza Dolnego w badaniach urbanistyczno-architektonicznych*. Lublin.
- Maleczyński K. 1926. *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*. Lwów.
- Matyaszewski M. (ed.) 1985. *Kazimierz Dolny, woj. lubelskie, Dawna dzwonnica farna przy ulicy Zamkowej 2. Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami związanymi z usuwaniem ziemi z przestrzeni między fundamentami dawnej dzwonnicy farnej*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych in Lublin.
- Matyaszewski M. (ed.) 2001. *Dokumentacja z badań i nadzorów archeologicznych prowadzonych w związku z remontem i adaptacją „Domku Kościelnego”, przy ul. Zamkowej 1 w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych In Lublin.
- Michalak T. (ed.) 1997. *Kościół Farny pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Bartłomieja Apostoła w Kazimierzu Dolnym. Badania architektoniczne*. Kazimierz Dolny. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Michalak T. 1999. *Badania fary. Spotkania z zabytkami 9*, 21–23.

- Mitrus E. and Matyaszewski M. (eds.) 1994. *Działka przy ul. Nadrzecznej 10 w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych in Lublin.
- Mitrus E. (ed.) 1999. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi związanymi z rozbudową Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym, Rynek 19*. Lublin Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych in Lublin.
- Mitrus M. (ed.) 1999. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami związanymi z budową kanalizacji sanitarnej w ul. Szkolnej w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych in Lublin.
- Myśliński K. 1968. Początki miast na obszarze między Wisłą środkową i Bugiem. In W. Hensel (ed.), *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej 4*. Wrocław, 337–349.
- Niemojewski J. 1935. Kilka dat do dziejów Kazimierza Dolnego. *Ziemia. Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy* 8, 169–170.
- Parafianowicz K. (ed.) 1976. *Cmentarze Kazimierza Dolnego. Dokumentacja historyczna wykonana na zlecenie Muzeum Kazimierza Dolnego*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Piekosiński F. (ed.) 1874. *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława 1: Od roku 1166 do roku 1366*. Kraków.
- Pisarek-Małyszek K. 2005. *Osadnictwo w granicach dorzecza Bystrej i dorzecza Grodarza w okresie od VI do końca XV wieku. Studium archeologiczno-historyczne 1, 2*. Lublin. Unpublished doctoral thesis stored at the Archive of the Catholic University of Lublin, Poland.
- Pracownia Atlasu Historycznego w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Kartoteka wypisów: Wypisy z akt XVIII w. dla województwa lubelskiego, sporządzone przed II wojną światową w Pracowni Atlasu Instytutu Historii PAN.
- Przeździecki A. (ed.) 1864. Jan Długosz. *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis 3. Monasteria*. Kraków.
- Ptaśnik J. (ed.) 1913. *Monumenta Poloniae Vaticana 1:1207–1344 (= Acta Camerae Apostolicae 1)*. Kraków, 171.
- Rajman J. 1990. Nadanie dóbr skowieszyńskich klasztorowi na Zwierzyńcu pod Krakowem. In R. Szczygieł (ed.), *Problemy dziejów i konserwacji miast zabytkowych. Materiały II sympozjum miast kazimierskich w Radomiu i Kazimierzu Dolnym 23–24 września 1988 roku*, Radom–Kazimierz Dolny, 23–33.
- Rozwałka A., Lis P. and Wójcik J. (eds.) 1992. *Program badań archeologicznych w rejonie Małego Rynku i ulicy Nadrzecznej w Kazimierzu Dolnym*. Kazimierz Dolny. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Rozwałka A. (ed.) 1992. *Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych przy ul. Nadrzecznej 16 w Kazimierzu Dolnym*. Kazimierz Dolny. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.

- Rozwałka A. 1993. Drugi sezon badań przy reliktach zabudowy rzemieślniczej w Kazimierzu Dolnym, ul. Nadrzeczna 16. *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1992 roku*, 24–30.
- Rutkowski H. (ed.) 1956. Kazimierz nad Wisłą, woj. lubelskie. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta 1: Rozwój historyczny i przestrzenny. Warszawa Unpublished typescript stored in Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Rutkowski H. 1965. *Kazimierz Dolny. Krajobraz i architektura*. Warszawa.
- Samsonowicz H. and Bogucka M. 1986. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przed-rozbiorowej*. Wrocław.
- Samsonowicz H. 1980. Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce późnośrednio-wiecznej. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 28(3), 341–348.
- Seroka H. 2002. *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*. Warszawa.
- Supryn M. (ed.) 1976. *Kazimierz Dolny nad Wisłą. Dokumentacja z badań archeologicznych przeprowadzonych na zamku, wykonana na zlecenie Muzeum Kazimierza Dolnego w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Supryn M. (eds.) 1983. *Kazimierz Dolny, woj. lubelskie. Kamienica przy ul. Senatorskiej 5 tzw. Górskich. Dokumentacja z badań archeologicznych wykonana na zlecenie Urzędu Miasta i Gminy w Kazimierzu*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków in Lublin.
- Supryn M. (ed.) 1990. *Kazimierz Dolny, woj. lubelskie. Budynek przy ul. Podzamcze 2. Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych pełnionych nad wykopem budowlanym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Supryn M. (ed.) 1990. *Kazimierz Dolny, woj. Lublin, Budynek Muzeum Sztuki Złotniczej (rozbudowa). Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych wykonane na zlecenie Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym*. Unpublished typescript stored in the Archive of Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków.
- Supryn M. 2000. *Miasta i zamki – Kazimierz Dolny, Janowiec*. In: E. Banasiewicz (ed.), *Archeologiczne odkrycia na obszarze Kazimierskiego Parku Krajobrazowego*. Lublin, 69–92.
- Szczygieł R. 1984. Z problematyki dziejów miasta Kazimierza Dolnego. *Rocznik Lubelski* 25/26, 191–196.
- Szczygieł R. 1990. Początki miejskich dziejów Kazimierza Dolnego. In: R. Szczygieł (ed.), *Problemy dziejów i konserwacji miast zabytkowych. Materiały II sympozjum miast kazimierskich w Radomiu i Kazimierzu Dolnym 23–24 września 1988 roku*. Radom–Kazimierz Dolny, 35–43.
- Teodorowicz-Czerepińska J. (ed.) 1971. *Zamek w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą, pow. Puławy, woj. lubelskie. Dokumentacja naukowo-historyczna opracowana na zlecenie P. W. R. N. Wydział Kultury, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.

- Teodorowicz-Czerepińska J. (ed.) 1972–1978. *Studium historyczno-urbanistyczne Kazimierza Dolnego n. Wisłą*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Teodorowicz-Czerepińska J. 1981. *Kazimierz Dolny. Monografia historyczno-urbanistyczna*. Kazimierz.
- Teodorowicz-Czerepińska J. 1987. *Zamek w Kazimierzu Dolnym*. Lublin.
- Wąsowiczówna T. 1957. Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 5(3–4), 433–453.
- Włodarczyk D. (ed.) 2002. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi związanymi z budową stacji transformatorowej przy ul. Zamkowej oraz linii kablowych w ulicach Zamkowej i Puławskiej w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Włodarczyk D. (ed.) 2003. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi związanymi z budową przyłączy wodociągowego i kanalizacyjnego do budynku dawnych „Jatek”, przy ul. Mały Rynek w Kazimierzu Dolnym*. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Włodarczyk D. (ed.) 2003. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad badaniami geotechnicznymi przy budynku Szkoły Podstawowej, Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego przy ul. Szkolnej 1*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków in Lublin.
- Włodarczyk D., Mirus E. and Józwiak J. (eds.) 2003. *Dokumentacja z badań archeologicznych reliktyw piwnicy odsłoniętej na parkingu przy ul. Zamkowej w Kazimierzu Dolnym*. Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych in Lublin.
- Wyrozumski J. 1980. Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 28(3), 363–372.
- Zaremska H. 1973. Z dziejów handlu polsko-litewskiego. Lokacje w Koronie i na Mazowszu w latach 1386–1501. *Przegląd Historyczny* 64(4), 717–728.
- Zdrójkowski Z. 1986. Miasta na prawie średzkim (materiały). *Śląski Kwartalnik Historyczny <Sobótka>* 41(2), 243–251.

Katarzyna Pisarek, Paweł Lis

Rozwój przestrzeni miejskiej Kazimierza Dolnego w średniowieczu w świetle źródeł pisanych i źródeł archeologicznych

Początki Kazimierza Dolnego, jednego z najstarszych miast Lubelszczyzny, mimo bardzo bogatej literatury przedmiotu, nadal pozostają hipotetyczne. Przyczyn tak słabego rozpoznania tego problemu należy upatrywać nie tylko w skromnej liczbie średniowiecznych źródeł pisanych, dotyczących Kazimierza, ale także w dość rozbieżnych wzmiankach, jakie one zawierają. Brakuje również systematycznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na terenie Kazimierza Dolnego. Z całą pewnością pomogłyby w udzieleniu odpowiedzi na nurtujące badaczy pytania. Zanim przejdziemy do omówienia rozwoju przestrzeni miejskiej średniowiecznego Kazimierza Dolnego w oparciu o wyniki badań archeologicznych krótko zreferujemy tezy związane z tą problematyką, jakie rysują się na podstawie analizy źródeł pisanych (niniejszy referat częściowo opiera się na jednym z rozdziałów rozprawy doktorskiej przechowywanej w archiwum KUL (Pisarek-Małyszek 2005, 240–359).

Po raz pierwszy w źródłach pisanych nazwa „Kazimierz” pojawiła się w „*Roczniku kapituły poznańskiej*” z 1249 roku – „*prepositus dominarum de Kazimirz*” (Kürbis 1962, 27). Kolejne wzmianki, pośrednio związane z Kazimierzem, ale tym razem odnoszące się stricte do tzw. „klucza skowieszyńskiego”, pochodzą z lat 1254 (Piekosiński 1874, 53), 1256 (Bartosiewicz 1858, 71), 1286 (Kuraś 1962, 18) [1287 (Bartosiewicz 1858, 149; jest to ten sam dokument, który wydał później S. Kuraś, zob. Kuraś 1962, 18)]. Znajdują się one w dokumentach Bolesława Wstydliego oraz Leszka Czarnego. Wymieniono w nich Skowieszyn, zwany inaczej Wietrzną Górą, który wraz z pozostałymi kilkoma miejscowościami, tworzył na Lubelszczyźnie „klucz” posiadłości, należący do klasztoru norbertanek ze Zwierzyńca pod Krakowem. Według tych dokumentów Skowieszyn i Wietrzna Góra to dwie nazwy tej samej osady. Można więc zapisy te zinterpretować w następujący sposób: „*Skowieszin, Vetrna gora dicta*” to część Skowieszyna nazwana Wietrzną Górą. Poza nią istniały jeszcze jakieś inne części osady (kompleksu osadniczego), które nie wchodziły w skład „klucza skowieszyńskiego”. Co ciekawe, w źródłach tych brakuje nazwy „Kazimierz”, wymienionej przecież w zapisie starszym zaledwie o pięć lat od pierwszego dokumentu Bolesława Wstydliego. Nazwa „Kazimierz” po raz drugi pojawia się w źródłach pisanych dopiero w 1325 roku (Ptaśnik 1913, 171). Sytuację komplikują dodatkowo informacje zawarte w zapisach Jana Długosza. Kronikarz potraktował Skowieszyn i Wietrzną Górę jako odrębne osady (Przeździecki 1864, 59, 71). Po zestawieniu powyższych danych źródłowych widzimy, że nazwa Kazimierz pojawia

się jako nazwa siedziby klasztoru sióstr w najstarszym ze źródeł pisanych, by potem zniknąć na okres kilkudziesięciu lat. Po raz kolejny występuje dopiero jako nazwa parafii w latach dwudziestych XIV wieku. Ponadto z „*Liber Beneficiorum*” dowiadujemy się, że w miejscu zwanym Wietrzną Górą z inicjatywy Kazimierza Wielkiego powstało miasto Kazimierz wraz z zamkiem. Z kolei ze znacznie wcześniejszych dokumentów wiemy, że w połowie XIII wieku nazwą „*Wietrzna Góra*” określano inną miejscowość, mianowicie Skowieszyn. Większość badaczy opowiedziała się za zamiennym traktowaniem nazw Kazimierz – Skowieszyn – Wietrzna Góra, jako określeniem dla jednej osady – kompleksu osadniczego (zestawienie tych poglądów znajduje się w: Pisarek-Małyszek 2005, 453–463). Dlaczego więc w najstarszych źródłach pisanych, czyli w „*Roczniku kapituły poznańskiej*” z 1249 roku oraz w dokumencie Bolesława Wstydlivego z 1254 roku nazwy te nie występują łącznie (oba dokumenty dzieli bardzo krótki przedział czasowy – zaledwie pięciu lat)? Nie można zgodzić się z hipotezą Henryka Rutkowskiego, według której nazwa wsi [Skowieszyn – Wietrzna Góra] była od dawna ustalona i powszechnie używana, dlatego została zamieszczona w przywilejach książęcych, natomiast w zapisie rocznikarskim, nie mającym charakteru prawnego, podano nową nazwę [Kazimierz] (Rutkowski 1965, 10–13). Jeżeli nazwa „*Kazimierz*” wiązała się z osobą Kazimierza Sprawiedliwego, który przypuszczalnie był fundatorem żeńskiej placówki zakonnej istniejącej w należącej do niego osadzie, mało wiarygodne wydaje się, aby została ona pominięta w dokumencie prawnym, wystawionym przez Bolesława Wstydlivego, wnuka Kazimierza Sprawiedliwego. Raczej to właśnie nazwa „*Kazimierz*”, jeżeli faktycznie stosowano ją zamiennie z nazwami „*Skowieszyn*” i „*Wietrzna Góra*”, ze względu na swe znaczenie, powinna szybko wyprzeć obie poboczne nazwy. Można zatem postawić tezę, iż Kazimierz i Skowieszyn, zwany inaczej Wietrzną Górą (ewentualnie ta część Skowieszyna, którą nazywano Wietrzną Górą), to nazwy odrębnych osad. W 1249 roku w dorzeczu Grodarza istniała osada Kazimierz (ewentualnie część Skowieszyna zwana Kazimierzem), w której znajdował się żeński klasztor, właściciel dóbr wykraczających poza omawiany region. Natomiast w zapisie z 1254 roku wymieniona została osada Skowieszyn – Wietrzna Góra, która wraz z kilkoma pozostałymi miejscowościami (Wojszynem, Rzeczycą, Krępą, Jaworcem) tworzyła tzw. „klucz skowieszynski”, będący już w tym czasie własnością klasztoru norbertanek na Zwierzyńcu pod Krakowem. Problematyczny staje się teraz przekaz Długosza. Jednak „*Liber Beneficiorum*” sporządzana została ponad dwieście lat po powstaniu omówionych powyżej zapisów źródłowych, zatem dziejopisarz mógł pomylić nazwy i określenie Wietrzna Góra odnieść do Kazimierza. Długosz wiedział, że nazwa Skowieszyn funkcjonuje nadal i określa osadnictwo rozciągające się w górę Grodarza. Znał też nazwę Wietrzna Góra, która dotyczyła jakiś terenów osadniczych nad Wisłą. Nie odnajdując nazwy Kazimierz w znanych sobie źródłach sprzed roku 1300, uznał, że nazwa Wietrzna Góra jest pierwotną nazwą kazimierskiego obszaru miejskiego. W ten sposób rozdzielił nazwy „*Skowieszyn, Vetrna gora dicta*”.

Co oznacza owa „zbitka nazw” wyjaśnia chyba fakt, iż nazwa Wietrzna Góra jako określenie góry, na której wzniesiono klasztor oo. reformatów przetrwała w przekazach z: XVII wieku (w 1682 roku wzmiankowana rola znajdująca się „przy Kazimierzu na górze Wietrzney zwaney, za Klasztorem Wielebnych Oyców Reformatów” zob. Akta Miasta, 213; Akta Miasta, 653), XVIII wieku („młyn wietrzny na górze zwanej Wietrzna” zob. zapis o Wietrznej Górze w Kartotece wypisów: Wypisy z akt XVIII w. dla województwa lubelskiego, sporządzone przed II wojną światową w Pracowni Atlasu Instytutu Historii PAN; same akta uległy zniszczeniu podczas II wojny światowej) i XIX wieku (Parafianowicz 1976, 5). Według Kazimierza Parafianowicza w pierwszej połowie XIX wieku na Wietrznej Górze znajdował się olbrzymi wiatrak, zaś podnóże góry związane było z cmentarzem, na którym pochowano ofiary epidemii, jaka nawiedziła Kazimierz Dolny w początkach XVIII stulecia. Zdaniem badacza nazwa góry mogła być związana również z powyższymi obiektami (zob. Parafianowicz 1976, 5).

Osadnictwo obszaru kazimierskiego prezentuje się więc w drugiej połowie XIII stulecia jako układ dwóch osad skupionych przy dwóch przeciwległych wzgórzach zamykających obniżenie terenowe przy ujściu Grodarza do Wisły. Sama nazwa „Grodarz” ma bardzo starą metrykę i najprawdopodobniej wywodzi się od słowa „grodz”, czyli „granica” (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 153). Być może Grodarz swoją nazwę zawdzięcza właśnie temu, iż rzeka rozdzielała kiedyś dwie osady? Przed połową XIII wieku obie należały do znajdującego się tutaj klasztoru żeńskiego, prawdopodobnie norbetańskiego. Osada przy Wietrznej Górze (czyli Skowieszyn zwany „Wietrzną Górą”) została po upadku klasztoru w latach 1249–1254 przekazana norbertankom zwierzynieckim, zaś osada przy górze zamkowej (Skowieszyn zwany „Kazimierzem”) przeszła na własność książęcą. Na skłonie góry zamkowej znajdował się kościół poklasztorny, a na jej szczycie stanęła wieża. Warto zaznaczyć, że nazwa „Skowieszyn – Wietrzna Góra” obejmować miała według Długosza punkty i skupiska osadnicze ciągnące się aż po Rzeczycę. Pod samą nazwą „Skowieszyn” kronikarz pisał o Skowieszynku i jego kaplicy, obsługiwanej niegdyś przez norbertanów, która istniała tutaj aż do XVIII wieku. Ponieważ pamięć o kazimierskiej prepozyturze sióstr nie przetrwała do czasów Długosza, kronikarz przypisał nadanie zwierzynieckiemu klasztorowi skowieszynskiego klucza fundatorowi kazimierskiej prepozytury – Kazmierzowi Sprawiedliwemu. Faktycznie darczyńcą był Bolesław Wstydlivy. Podział osadniczo-własnościowy dwóch członów Skowieszyna, pokrywający się wcześniej w przybliżeniu z linią Grodarza, w XIV stuleciu był już zlikwidowany, co ułatwiło kronikarzowi poszerzenie zakresu nazwy Wietrzna Góra.

Osobną sprawę związaną z kazimierską osadą stanowią początki parafii w Kazimierzu Dolnym. Nie wdając się tutaj w bardzo skomplikowane kwestie związane z przekazami źródłowymi (na ten temat zob. Pisarek-Małyśzek 2005, 260, 262–266), możemy postawić hipotezę o istnieniu kościoła przy dawnym, wymienionym w 1249 roku, klasztorze żeńskim. Ów kościół, p.w. św. Jana Chrzyciela, który leżał w pobliżu lub na skłonie góry zamko-

wej, przypuszczalnie dał początek parafii kazimierskiej. Regularna parafia powstała zapewne po roku 1250, w ramach domeny monarszej. Badania architektoniczne przeprowadzone w kazimierskim kościele farnym przez Tadeusza Michalaka wykazały, że świątynia ta mogła powstać już w XIV wieku, (zob. Michalak 1997, 19–21; 1999, 21). Być może murowany kościół powstał w miejscu starszej, drewnianej świątyni. Warto wspomnieć, że wymieniony około 1325 roku pleban kazimierskiego kościoła, jednocześnie pełnił funkcję prebendarza kaplicy św. Trójcy w Lublinie (Ptaśnik 1913, 171). Zapis ten może więc dodatkowo potwierdzać monarszy patronat kazimierskiego kościoła.

Podobnie jak początki samej osady w Kazimierzu równie trudny do określenia jest moment przekształcenia się omawianego osiedla w ośrodek miejski. Na podstawie samych źródeł pisanych praktycznie niemożliwe okazuje się odtworzenie poszczególnych etapów rozwoju średniowiecznego miasta w Kazimierzu Dolnym. Nie jesteśmy także w stanie określić bezpośrednich przyczyn powstania ośrodka miejskiego, można jedynie przypuszczać, że ogromny wpływ na jego początki oraz dalszy rozwój miało położenie przy ważnych szlakach komunikacyjnych oraz przy bardzo istotnej przeprawie przez Wisłę (Ryc. 1). Możliwe, że koncentracje archeologicznych punktów osadniczych, datowanych na XI–XIII wiek, odkryte wzdłuż Bystrej (Ryc. 2), świadczą o istnieniu już w tym czasie lokalnej drogi, która w następnym stuleciu stała się odcinkiem międzynarodowego szlaku? W Kazimierzu Dolnym – Wojszynie funkcjonowała przeprawa przez Wisłę i punkt pobierania cła. W spisie ceł, pochodzącym z 1350 roku kazimierskie cło zostało określone jako „*thelonea antiqua (...) in Kazemir (...)*” (Małczyński 1926, 14, 198; Wąsowiczówna 1957, 450–451), musiało zatem istnieć od dawna, skoro w połowie XIV wieku nazwane je starodawnym. Obronna wieża strzegąca starego szlaku komunikacyjnego i związanej z nim kazimierskiej przeprawy z całą pewnością stanowiła fundację świecką (monarszą), i to przypuszczalnie dzięki opiece książęcej niewielkie osiedle skupione nad wiślaną przeprawą zaczęło powoli nabierać charakteru ośrodka miejskiego. Warto dodać, że podobne wieże – stołpy występowały w XII–XIV wieku na terenach Dolnej Austrii, Czech, Moraw i obecnej Słowacji oraz na Śląsku i w Małopolsce (Teodorowicz-Czerepińska 1987, 4–6; Teodorowicz-Czerepińska 1981, 19; Rutkowski 1965, 14). Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska wieżę w Kazimierzu Dolnym porównuje do analogicznych, jej zdaniem, cylindrycznych baszt, wybudowanych w punktach poboru cła w Czchowie i Rytrze w Małopolsce (Teodorowicz-Czerepińska 1971, 26–27). Lokowane były one najczęściej w punktach strategicznych, np. przy szlakach komunikacyjno-handlowych oraz przy przeprawach. Za starą metryką baszty mogą dodatkowo przemawiać znaleziska datowanej na XIII wiek ceramiki, które odkryto w warstwie wtórnej, w wykopach założonych w pobliżu kazimierskiego zamku, jednak najprawdopodobniej zostały one przyniesione wraz z warstwą spływową z okolic położonej wyżej od zamku wieży (zob. Supryn 1976, 106). Przy takim stanie badań genezy wieży wolno szukać na przestrzeni dość długiego czasokresu – od ok. połowy XIII wieku do początku XIV. Powstała ona jako strażnica monarsza,

który to charakter zachowała i później. Zagadka tej budowli łączy się między innymi z zagadkami historii „skowieszyńskiego klucza” i najstarszej osady w Kazimierzu Dolnym. Samą przeprawę kazimiersko-wojszyńską należy z dużym prawdopodobieństwem wiązać z istnieniem wspomnianej lokalnej drogi, przekształconej we wzmiankowany w dokumencie z 1349 roku odcinek szlaku „Wschód – Zachód”, prowadzącego m. in. „*per Kazimiriam et per Vam[ve]lac(zam), necnon per Lublin (...)*” i łączącym Włodzimierz Wołyński z Toruniem (Kuraś, Sułkowska-Kuraś 1969, 87). Warto zwrócić uwagę na fakt, iż przywilej z 1349 roku pochodził od Kazimierza Wielkiego (Kuraś, Sułkowska-Kuraś 1969, 87). Można zatem przypuszczać, że władca ten, chcąc przyspieszyć wzrost znaczenia ośrodków miejskich, wytyczył ów bardzo istotny szlak właśnie przez te miasta. Lokalizacja osad miejskich na trakcie handlowym dawała lepsze szanse rozwoju, tworzyła podstawę do uczestniczenia w handlu dalekosiężnym, poza tym ośrodki osadnicze, położone poza ważnymi szlakami, najczęściej nie osiągały statusu większych miast.

W źródłach pisanych najwięcej informacji na temat miejskich początków Kazimierza Dolnego podaje Długosz. To właśnie z jego przekazu pochodzi wzmianka, że w miejscu zwanym Wietrzną Górą, z inicjatywy Kazimierza Wielkiego zostało założone miasto, a wraz z nim powstał kościół parafialny i zamek (Długosz 1864, 59, 71). Na podstawie przekazu kronikarza należy skonstatować, że miasto – Kazimierz powstało w czasach panowania ostatniego Piasta. Trzeba jednak pamiętać, że w tym przypadku chodzi nie tyle o założenie przez Kazimierza Wielkiego zupełnie nowej osady miejskiej, ale o nadanie lokacyjnego aktu prawnego, regulującego „życie” miasta. W średniowieczu lokacja często wcale nie oznaczała powstania nowego miasta, a co za tym idzie życia miejskiego, które, charakteryzowało się głównie, choć nie wyłącznie, skupieniem osób wykonujących określone prace rzemieślnicze i handlowe. Była ona przede wszystkim bardzo ważnym etapem rozwojowym ośrodka miejskiego, umożliwiającym utworzenie z dotychczasowych mieszkańców osiedla stanu mieszczańskiego, świadomego swoich związków z własnym miastem (Kłoczowski 1965, 50). Należy również dodać, że to właśnie Kazimierz Wielki odebrał zwierzynieckim norbertankom „klucz skowieszyński” (Pisarek-Małyszek 2005, 259–260). Anektowane miejscowości, wraz z Kazimierzem Dolnym, utworzyły z kolei klucz posiadłości królewskich, którego centrum stanowiło omawiane miasto. Na podstawie powyższych wzmianek źródłowych oraz wyników prowadzonych na zamku badań wykopaliskowych, potwierdzamy opinię innych badaczy dziejów Kazimierza Dolnego, iż za najbardziej prawdopodobnego twórcę prawnej podstawy funkcjonowania ośrodka miejskiego w Kazimierzu Dolnym oraz jego dalszej rozbudowy, połączonej z inwestycją na górze zamkowej, należy uznać Kazimierza Wielkiego. W zbliżony sposób problem ten postrzegają także inni badacze (Kuraś 1971, 181; Berdecka 1982, 23; Kiryk 1975, 133; 1990, 18; Szczygieł 1983/1984, 192–193; 1990, 43; Wyrozumski 1980, 369; Zaremska 1973, 722), przy czym niektórzy z nich posuwają się nawet do podawania przybliżonej daty lokacji Kazimierza Dolnego, nie wiadomo jednak skąd zo-

stały zaczerpnięte takie dane, np. lokacja przed 1340 rokiem (Samsonowicz 1980, 343) lokacja w 1348 roku (Samsonowicz, Bogucka 1986, 87) czy też w roku 1334 (Seroka 2002, 42).

Omawiając kwestię dotyczącą lokacji prawnej Kazimierza Dolnego nie można pominąć problemu, związanego z zagadką dokumentu Władysława Jagiełły, wystawionego w 1406 roku dla miasta Kazimierza. Jerzy Niemojewski (Niemojewski 1935, 169–170), a za nim także i inni badacze (Husarski 1953, 16; Rutkowski 1956, 11; 1965, 14–16; Kiryk 1975, 133; Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 175, 186; 1981, 21–24; Szczygieł 1983/1984, 192; Zdrójkowski 1986, 249), uznali ów dokument za pierwszy znany przywilej Kazimierza Dolnego, przenoszący z prawa polskiego na prawo niemieckie interesujące nas miasto. Oczywiście w literaturze przedmiotu pojawia się dość zgodna opinia, że dokument ten z całą pewnością musiał być poprzedzony wcześniejszym aktem prawnym, lokującym Kazimierz Dolny na prawie polskim. Jednak wnikliwa analiza materiałów źródłowych, przeprowadzona przez Ryszarda Szczygła, wykazała, iż powyższy pogląd jest błędny, zaś kontrowersyjny dokument z całą pewnością odnosił się do Kazimierza krakowskiego. Kopia tego dokumentu znajduje się w kopiariuszu przywilejów Kazimierza krakowskiego, przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej, ponadto został on opublikowany przez Piekosińskiego w *„Kodeksie dyplomatycznym miasta Krakowa”*, zaś jego potwierdzenie z 1558 roku w *„Prawach, przywilejach i statutach miasta Krakowa”* (Szczygieł 1990, 35–43).

Na podstawie źródeł pisanych niewiele można powiedzieć na temat średniowiecznego ośrodka miejskiego w Kazimierzu Dolnym. Brak aktu lokacyjnego uniemożliwia odtworzenie granic oraz powierzchni, jaką zajmowało wówczas miasto. Próbę rekonstrukcji pierwotnego układu urbanistycznego Kazimierza podjęła Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska. Jej zdaniem była to lokacja na 100 łanach, ponadto autorka próbowała odtworzyć średniowieczne granice miasta oraz ustalić liczbę gruntów należących do Kazimierza Dolnego (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 22–24). Należy jednak pamiętać, że wyniki badań Teodorowicz-Czerepińskiej oparte były na późnych (XVII i XVIII-wiecznych) oraz bardzo późnych, bo XIX-wiecznych zapisach źródłowych (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 22–24), mogą więc zawierać szereg błędów, których, niestety, na tym etapie badań nie jesteśmy w stanie zweryfikować.

W przypadku badań archeologicznych prowadzonych w Kazimierzu Dolnym (Ryc. 3) mamy do czynienia przede wszystkim z nadzorami archeologicznymi, ewentualnie badaniami sondażowymi, bądź też ratowniczymi. Ze względu na swój charakter zasygnalizowały one jedynie rozwiązanie pewnych problemów, jednak, jak do tej pory, nie przyniosły pełnej odpowiedzi na nurtujące badaczy pytania związane z najstarszą historią miasta.

Prezentację tych ustaleń rozpoczniemy od omówienia rezultatów badań prowadzonych w dwóch, naszym zdaniem, najbardziej newralgicznych dla początków Kazimierza Dolnego miejscach, mianowicie na wzgórzu zamkowym oraz na Wietrznej Górze (a więc na wzgórzu oo. reformatów). W przypadku wzgórza zamkowego podjęte w latach 1971 i 1973–1974 roku (Kutyłowski

1975, 1–2; Supryn 1976, 106–108) wykopaliska bezdyskusyjnie wykazały, że zamek powstał dopiero w czasach panowania Kazimierza Wielkiego, zaś teren, na którym go wybudowano, nie był wcześniej użytkowany do celów osadniczych (dokładne omówienie badań wykopaliskowych przeprowadzonych na kazimierskim zamku zob. Pisarek-Małyszek 2005, 180–186). Jednak ze śladami znacznie starszego osadnictwa mamy do czynienia w przypadku usytuowanej nieco wyżej od niższego zamku wieży obronnej, której chronologię można przesunąć co najmniej na XIII stulecie. Ponadto w warstwach spływowch, zarejestrowanych wokół zamku niższego, odkryto fragmenty ceramiki, datowane na XIII wiek, pochodzące najprawdopodobniej właśnie z okolic wieży. Na tym etapie badań można jedynie domniemywać, iż siedziba tajemniczej żeńskiej prepozytury, wymienionej w źródłach pisanych tylko jeden raz w 1249 roku, znajdowała się w miejscu obecnej kazimierskiej fary, bądź też w jej okolicach. Wokół fary nie przeprowadzono dotąd kompleksowych badań archeologicznych, które umożliwiłyby weryfikację tej hipotezy. Natomiast z wieżą – stołpem należy wiązać rozwój osady, po upadku kazimierskiego klasztoru w połowie XIII stulecia przejętej przez księcia.

Z nieco odmienną sytuacją mamy do czynienia w przypadku drugiego, interesującego nas miejsca, tzn. Wietrznej Góry. Wokół kościoła oo. reformatów zostały w 1981 roku przeprowadzone przez Stanisławę Hoczyk wykopaliska (Hoczyk-Siwkova *et al.* 1981, 1). Należy od razu zaznaczyć, iż badania te miały jedynie sondażowy charakter, zaś wykopy zostały założone tylko przy wschodniej ścianie kaplicy Św. Rocha. Na podstawie wyników badań wstępnie ustalono, że odkryte w dwóch wykopach fundamenty kościoła oo. reformatów są późniejsze i wspierają się na koronie odkrytego tam starszego muru. Jednak bliższe określenie czasu powstania tego muru nie było możliwe (Hoczyk-Siwkova *et al.* 1981, 2). Tak skromne wyniki badań archeologicznych nie powinny jednak przesądzać o odrzuceniu hipotezy wiążącej początki Kazimierza ze wzgórzem oo. reformatów (chodzi o przyłączoną przez Kazimierza Wielkiego część osady Skowieszyn – Wietrzna Góra). Przede wszystkim badania wykopaliskowe objęły swym zasięgiem niewielki wycinek terenu, i to tylko przy jednej ze ścian kościoła. Nie wiadomo więc jak wyglądałaby sytuacja, gdyby wykopaliskami objęto większy obszar. Należy także pamiętać, że przy północno-wschodnim zboczu wzgórza oo. reformatów, podczas przeprowadzonych tam w 1991 roku badań wykopaliskowych, odkryto ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa (stanowisko na ul. Nadrzecznej 16), które z dużym prawdopodobieństwem należy wiązać z zasiedleniem w tym okresie Wietrznej Góry i jej okolic.

Przejdziemy teraz do omówienia badań archeologicznych, prowadzonych w Kazimierzu Dolnym, podczas których zarejestrowano wczesno- i późnośredniowieczne warstwy osadnicze.

1. Kazimierz Dolny – ul. Nadrzeczna 16

Ratownicze badania wykopaliskowe na terenie działki przy ul. Nadrzecznej 16 zostały przeprowadzone przez Andrzeja Rozwałkę w latach 1991–1992 (Rozwałka 1992, 1–4; Rozwałka 1993, 24–28). Podczas eksploracji wykopu odkryto m.in. pozostałości poziomu, związanego z osadnictwem wczesnośredniowiecznym. Tworzyła go warstwa ciemnobrunatnej, prawie czarnej ziemi z pojedynczymi węgielkami drzewnymi (Ryc. 4). Miąższość nawarstwienia dochodziła nawet do 1 m. Wybrano z niego niewielki zespół ceramiki, której chronologię ustalono na dość szeroki przedział czasowy: od VII–VIII do XIII wieku (Rozwałka 1992, 1; Rozwałka *et al.* 1992, 1; Supryn 2000, 79). Warto zwrócić uwagę, że jest to pierwszy, i dotąd jedyny, przykład pierwotnego nawarstwienia wczesnośredniowiecznego, odkrytego w Kazimierzu Dolnym. Zdaniem A. Rozwałki datowana na okres wczesnego średniowiecza warstwa, osłonięta w wykopie na ul. Nadrzecznej 16, może wskazywać na związki osadnictwa z Wietrzną Górą (Rozwałka 1992, 1).

2. Kazimierz Dolny – Rynek

Nadzory archeologiczne nad wykopami wodociągowo-kanalizacyjnymi w Kazimierzu Dolnym prowadzone były w latach 1970–1971 przez Andrzeja Hunicza, Irenę Kutylowską i Marię Supryn. Wykopy zostały założone na Rynku oraz na: ul. Zamkowej (dawniej: Kosmonautów), ul. Senatorskiej i Nadrzecznej, ul. Witkiewicza, ul. Nadwiślańskiej, ul. Sadowej, ul. Bulwar i ul. Puławskiej (Kutylowska 1972). Na Rynku odkryto zabytki datowane na X–XII wiek, niestety znajdowały się one na złożu wtórnym. Być może dostały się one na Rynek wraz z warstwą spływową, pochodzącą z któregoś z otaczających Rynek wzgórz, np. z okolic kazimierskiej fary? Poza tym w wykopach usytuowanych na Rynku zarejestrowano warstwę, którą można wiązać z XIV–XV wiekiem, mianowicie w warstwie nr II odkryto naczynia oraz fragmenty ceramiki datowane na te stulecia (Ryc. 5). Omawiane nawarstwienie, o miąższości od 20 do 35 cm, stanowiła czarna ziemia, o strukturze piasku, z licznymi fragmentami węgla drzewnego, koncentrującego się głównie w stropie (Kutylowska 1972, 4).

3. Kazimierz Dolny – Rynek 3

W trakcie prac ziemnych objętych nadzorem archeologicznym odsłonięto m.in. warstwę kulturową, widoczną na całej długości profilu wykopu, gdzie odkryto spore fragmenty naczyń datowanych na XIV–XV wiek (Lis 2000, 2–3).

4. Kazimierz Dolny – budynek Muzeum Sztuki Złotniczej Rynek 19

Nadzory archeologiczne prowadzone były tutaj w roku 1990 (Supryn 1990) oraz latach 1997–1999 (Mitrus *et al.* 1999). Podczas tego drugiego etapu badań zarejestrowano fragmenty ceramiki datowane na okres do połowy XIII wieku. Ponadto w jednej z warstw odkryto materiał ceramiczny (głównie wylewy naczyń), datowany na XIV–XV stulecie. W trakcie prowadzonych nadzorów zarejestrowano także relikty murów, pochodzących z XV stulecia (Mitrus *et al.* 1999, 21). Również podczas wcześniejszych, bo przeprowadzonych w 1990 roku, nadzorów archeologicznych, w jednej z warstw, którą tworzyła brunatno-czarna ziemia ze zbutwiałym drewnem odkryto fragmenty ceramiki, datowane na XIV–XV stulecie (Supryn 1990, 7–8). Ponadto, pomiędzy zabytkami ruchomymi, pochodzącymi z różnych partii i z różnych głębokości wykopu, zarejestrowano obecność fragmentów naczyń z XIV–XV/XVI wieku (Supryn 1990, 13). W czasie nadzoru odkryto również relikty muru wstępnie datowanego na XV–XVI stulecie (Supryn 1990, 20). Prowadzący badania sugerowali, że warstwy z zabytkami oraz relikty piętnastowiecznych murów należy wiązać z lokacją Kazimierza Dolnego w 1406 roku (Supryn 1990, 19; Mitrus *et al.* 1999, 23). Jednak w świetle ustaleń Ryszarda Szczygła, dotyczących dokumentu z 1406 roku, hipotezę tę należy uznać za błędną. Wydaje się, że powyższe odkrycia można łączyć po prostu z rozbudową średniowiecznego miasta, lokowanego w XIV wieku.

5. Kazimierz Dolny – budynek przy ul. Podzamcze 2

W jednej z warstw nadzorowanego wykopu (miąższość warstwy 0,30–0,40 m), którą tworzyła ciemnoszara ziemia z licznymi fragmentami drzewnymi, grudkami polepy, kamieniami wapiennymi, okruchami cegieł oraz zaprawy wapiennej, zarejestrowano kilka fragmentów ceramiki, pochodzące z XIV–XV stulecia (Supryn 1990, 1, 4). Na tej podstawie nawarstwienie to zostało uznane za najstarszy w wykopie poziom użytkowy, datowany na powyższy przedział chronologiczny (Supryn 1990, 4). Ponadto odkryto relikty drewnianej nawierzchni, pochodzącej najprawdopodobniej z XVI–XVII wieku i będącej pozostałością drogi, przypuszczalnie prowadzącej ku przeprawie przez Wisłę (Supryn 1990, 8).

6. Kazimierz Dolny – dawna dzwonnica farna, ul. Zamkowa 2

W trzech zarejestrowanych podczas badań archeologicznych warstwach odkryto fragmenty naczyń datowanych na XIV–XV wiek (Matyaszewski 1985, 4, 6). Ponadto w obrębie dolnej kondygnacji dzwonnicy zarejestrowano relikty co najmniej dwóch pomieszczeń. Odkryte relikty murów zostały wstępnie wydатовane na XIV–XV stulecie (tzw. pierwsza faza budowlana dzwonnicy).

cy). Oba pomieszczenia zostały zniszczone podczas przebudowy budynku, jaka miała miejsce w XVI wieku (Matyaszewski 1985, 9).

W Kazimierzu Dolnym, obok wczesno – i późnośredniowiecznych nawarstwień oraz relikwów budynków, zostały również odkryte pojedyncze zabytki (ceramika, kafle i monety), datowane na okres od XIII–XIV do początków XVI wieku (stanowiska na ulicach: Zamkowej (Kutyłowska 1972, 12–15; Matyaszewski 2001, 18–20; Włodarczyk *et al.* 2003, 5, 7–11; Włodarczyk 2002, 3–5), Mały Rynek (Włodarczyk 2003, 3–4), Tyszkiewiczza (Hunicz 1976; 1977b, 307), Senatorskiej (Supryn 1983, 10–11, 13, 17–18, 21, 25, 29; Hunicz 1976 14–15, 18–19, 41, 42; 1977a, 305–306), Nadrzecznej (Mitrus, Matyaszewski 1994, 10, 11, 16) i Szkolnej (Włodarczyk 2003, 4–6; Mitrus, 1999, 1, 9).

Warto dodać, że niektórym badaniom wykopaliskowym, prowadzonym w Kazimierzu Dolnym, towarzyszyła powierzchniowa prospekcja terenu. Tak było m. in. w przypadku okolic zamku oraz na kazimierskim Rynku, gdzie zarejestrowano bardzo dużą ilość „luźnego” materiału zabytkowego, datowanego na XIV–XV stulecie (w przypadku tego ostatniego stanowiska natrafiono również na mniej liczne fragmenty ceramiki, pochodzące z X–XII wieku).

Zestawiając wyniki powyższych badań i nadzorów archeologicznych, prowadzonych w Kazimierzu Dolnym, zauważamy, że ślady najstarszego osadnictwa należy wiązać z sąsiedztwem wieży – stołpu, znajdującej się na wzgórzu zamkowym oraz z terenem po drugiej stronie Grodarza, u podnóża wzgórza oo. reformatów (dawnej Wietrznej Góry), gdzie zarejestrowano jedyną nienaruszoną warstwę wczesnośredniowieczną. Mimo, że zarejestrowano tylko niewielką liczbę zabytków, odkrycia te z całą pewnością sygnalizują, iż początków średniowiecznego osadnictwa w Kazimierzu Dolnym należy upatrywać właśnie w tych dwóch miejscach. Z kolei najwięcej materiału archeologicznego, datowanego na XIV–XV stulecie, a więc na czas, gdy funkcjonowało już średniowieczne miasto, zarejestrowano po prawej stronie Grodarza, czyli na terenie wokół niższego zamku, na ul. Zamkowej (okolice dawnej dzwonnicy farnej) oraz na Rynku. Po lewej stronie rzeczki na ślady osadnictwa z XIV–XV wieku natrafiono tylko na ul. Senatorskiej oraz Nadrzecznej. Z całą pewnością uwagę zwraca niewielka liczba odkrytych w trakcie badań archeologicznych zabytków. Najliczniejszy materiał stanowiła oczywiście ceramika, jednak i tak z reguły były to pojedyncze fragmenty naczyń (do rzadkości należały zespoły kilkunastu ułamków ceramicznych), które dodatkowo dość często rejestrowano na złożu wtórnym (tylko w kilku przypadkach udało się uchwycić nienaruszone nawarstwienia datowane na XIV–XV wiek). Jedynie w dwóch miejscach natrafiono na relikwty średniowiecznych murów (pod dawną dzwonnica farną oraz budynkiem Muzeum Sztuki Złotniczej). Warto dodać, że nadzory archeologiczne prowadzone były również w innych punktach miasta, jednak na badanych punktach nie zarejestrowano śladów średniowiecznego osadnictwa (dokumentacje przechowywane są w Archiwum WUOZ; zestawienie stanowisk do 2000 roku – Supryn 2000, 69–86). Oczywiście zastanawiający może być fakt, iż na terenie miasta posiadającego tak przecież starą metrykę, nie odnotowano większych, bardziej spektaku-

larnych odkryć archeologicznych. Wyjaśnienia takiego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim, co już wcześniej sygnalizowaliśmy, w charakterze samych badań. Nadzory, czy też sondáže archeologiczne, obejmują swoim zasięgiem z reguły niewielkie wycinki terenu, najczęściej nie mogą być poszerzane i co za tym idzie nie rejestrują obiektów, które mogą dosłownie sąsiadować z nadzorowanym wykopem (dlatego brak śladów starszego osadnictwa na części objętych nadzorami miejsc wcale nie przesądza, że tereny te rzeczywiście nie były zasiedlone w średniowieczu). Poza tym archeolodzy wkraczają często zbyt późno, gdy część stanowiska, na skutek prowadzonych prac ziemnych, jest już zniszczona. Warto pamiętać, że również samo miasto podlegało przez wieki rozmaitym procesom (pożary, zniszczenia wskutek najazdów, przebudowa i rozbudowa), które doprowadziły do zniszczenia lub naruszenia warstw średniowiecznego osadnictwa. Na tak wątpliej podstawie źródłowej trudno rekonstruować rozplanowanie przestrzenne średniowiecznego ośrodka miejskiego w Kazimierzu Dolnym. Należy odnotować, że wcześniej podejmowano się, z mniejszym lub większym powodzeniem, prób dokonania takiej rekonstrukcji. Omówienie rozpoczniemy od wizji średniowiecznego układu urbanistycznego, przedstawionej przez Jadwigę Teodorowicz-Czerepińską. Autorka ta wyróżniła następujące etapy rozwoju przestrzennego: 1) Wietrzna Góra – pierwsza osada na obecnej górze klasztornej, 2) wzniesienie zameczku z wieżą u przeprawy wojszyńskiej, 3) przesuwanie się ku niej osady nietargowej, położonej w miejscu bezpiecznym od wylewów Wisły i Grodarza, na linii przebiegu traktu z Lublina w kierunku przeprawy i stąd wzniesienie tu kościoła parafialnego około 1325 roku, 4) usankcjonowanie powstałej osady jako miasta na prawie polskim z rynkiem poniżej fary i wzniesieniem „*zamku ku obronie miasta*” – połowa XIV wieku, 5) przeniesienie miasta z prawa polskiego na magdeburskie w 1406 roku, zapewne z powtórным rozmierzeniem rynku od ul. Lubelskiej ku Grodarzowi (Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 188; 1981, 25). Urbanistyczno-architektoniczną przeszłością Kazimierza zajął się także Marian Makarski (1983). Jednak jego hipotezy zostały kategorycznie odrzucone przez innych badaczy (Teodorowicz-Czerepińska 1972–1978, 181, 188–189; Szczygieł, 1983/1984, 192). Irena Kutylowska wykazała wręcz, że Makarski błędnie zinterpretował wyniki badań archeologicznych i na tej podstawie przedstawił mylny obraz rozwoju urbanistycznego Kazimierza (Kutylowska 1987, 275–280). Zanim ustosunkujemy się do tez postawionych przez Teodorowicz-Czerepińską spójrzmy raz jeszcze na wyniki badań archeologicznych. Analizując je dostrzegamy, że obok wzgórza zamkowego w XIV i XV stuleciu nieprzerwanie użytkowany był teren obecnego Rynku oraz prawdopodobnie okolice fary (chodzi tu głównie o budynek dawnej dzwonnicy farnej). W punktach tych, jak wiadomo, zarejestrowano nawarstwienia, które datowane są na powyższy przedział chronologiczny. Źródła archeologiczne ewidentnie wskazują, że jedynym miejscem, w którym mógł funkcjonować średniowieczny rynek miejski jest teren obecnego Rynku. Można zatem sądzić, że średniowieczne miasto rozwijało się głównie u podnóża wzgórza zamkowego i na terenie

oraz wokół dzisiejszego Rynku. Chociaż nie wykluczone jest, iż osadnictwo miejskie swoim zasięgiem objęło także drugą stronę Grodarza (obecna ul. Senatorska i Nadrzeczna), gdzie zarejestrowano zabytki datowane na XIV–XV stulecie (co prawda zostały one odkryte na złożu wtórnym, jednak z całą pewnością świadczą o użytkowaniu omawianego terenu w tym czasie). Oczywiście należy odrzucić hipotezę Teodorowicz-Czerepińskiej dotyczącą ponownego rozmierzenia rynku w 1406 roku. Zdaniem tej autorki wymierzona wówczas została dolna, regularna część Rynku. Powyższe zmiany związane były, w opinii Teodorowicz-Czerepińskiej, z aktem prawnym, wystawionym w 1406 roku i przenoszącym Kazimierz Dolny z prawa polskiego na prawo magdeburskie. Jednak, jak nam wiadomo, dokument ten dotyczył zupełnie innego Kazimierza, nie mógł więc mieć wpływu na zmiany układu przestrzennego Kazimierza Dolnego (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 28–29). Co ciekawe, Ryszard Szczygieł, który przeprowadził przecież krytykę dokumentu z 1406 roku, całkowicie nie odrzucił hipotezy Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej, stwierdzając, że wysunięta przez nią teza o dwóch etapach rozwoju przestrzennego Kazimierza Dolnego, wydaje się być zasadna. Przy czym to, co autorka określiła mianem etapu pierwszego układu miasta lokacyjnego (tzn. układu sprzed roku 1406), R. Szczygieł traktuje jako układ osady przed lokacją kazimierzowską. Niestety, autor nie uwzględnił wyników badań archeologicznych, prowadzonych na Rynku, nie podał także na jakiej podstawie skłonny jest uznawać dwuetapowość rozwoju średniowiecznego ośrodka miejskiego w Kazimierzu Dolnym (Szczygieł 1990, 43). Z kolei Maria Supryn, odrzucając ustalenia Szczygła dotyczące dokumentu z 1406 roku oraz wyniki badań archeologicznych, uznaje hipotezę Teodorowicz-Czerepińskiej za wiarygodną (Supryn 2000, 71).

Trudno na tym etapie badań stwierdzić, czy rzeczywiście w ogóle doszło do takich przemian, ponieważ, co już zauważyła sama Teodorowicz-Czerepińska, XIV- i XV-wieczne warstwy kulturowe występują zarówno w dolnej, jak i górnej (tj. przy farze) części Rynku, a więc obie musiały już istnieć w średniowieczu. Można zatem przyjąć, że cały Rynek kazimierski (czyli zarówno górna, jak i dolna część) został wymierzony w tym samym czasie (XIV wiek), przypuszczalnie w wyniku wystawionego, najprawdopodobniej przez Kazimierza Wielkiego, aktu lokacji miasta. Nie posiadamy więc wystarczających przesłanek, by sądzić, że w następnym stuleciu doszło do kolejnego wytyczenia zasadniczych punktów założenia urbanistycznego Kazimierza Dolnego.

Co do początków średniowiecznego osadnictwa w Kazimierzu Dolnym, w świetle naszych ustaleń można przyjąć, że po zaniku w połowie XIII stulecia żeńskiej prepozytury osada Kazimierz, utożsamiana ze wzgórzem zamkowym, stała się własnością książęcą, zaś przy Wietrznej Górze, po przekazaniu „klucza skowieszyńskiego” klasztorowi zwierzynieckiemu, znajdowała się osada norbertańska. To właśnie osada książęca, położona przy górze zamkowej zaczęła od drugiej połowy XIII stulecia. Taką datację podał również K. Myśliński, (1968, 339); zbliżoną hipotezę postawiła także A. Berdecka (1982, 23) intensywnie się rozwijając i stopniowo nabierając cech osiedla o charakterze

miejskim. Jej rozwój dodatkowo stymulowało dogodne położenie – w miejscu bezpiecznym od wylewów Wisły i Grodarza oraz w pobliżu przeprawy. Na skłonie góry zamkowej mógł znajdować się kościół poklasztorny, który przypuszczalnie wkrótce został przekształcony w kościół parafialny, zaś na jej szczycie usytuowana była wieża, strzegąca przeprawy oraz książęcej osady.

